

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS” DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. LLUIS DOMENECH Y MONTANER

EL DÍA 5 DE JUNY DE 1921

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO». — C. CENT, 140

1921

DISCURSOS

LLEGITS EN LA

“REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS” DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DE

D. LLUIS DOMENECH Y MONTANER

EL DÍA 5 DE JUNY DE 1921

BARCELONA

IMP. «ATLAS GEOGRÁFICO». — C. CENT, 140

1921

CENTCELLES

—
BAPTISTERI Y CELLÆ-MEMORIÆ
DE LA PRIMITIVA ESGLESIA METROPOLITANA
DE TARRAGONA

PER

D. LLUIS DOMENECH Y MONTANER

INTRODUCCIÓ

SENYORS ACADEMICHS:

Plaume que les primeres paraules meves en aquest recinte hajin d' ésser en honra y memoria del venerable patrici En Francisco Romaní y Puigdengolas, en quin lloch heu volgut substituirme. A son degut temps s'ha fet aquí l'elogi del jurisconsult y de la seva obra, com jo no sabria ni dech gosar ferlo. Mes hi ha l'aspecte social y patriòtich de la vida d' En Romaní, que des del tons de la massa pública he pogut admirar prou, com d'exemplar abnegació y desinterès, pera obligarme a rendirli aquí respectuós homenatge.

En aquests temps d'industrialisació de les idees patriòtiques, posades a interès compost pèls llurs partidaris, són més de veneració els homes que sense esperances d'èxit ni recompensa mantingueren, ab els séus sacrificis y treball assiduo de la vida entera, la personalitat de la seva terra y la continuïtat o conservació del séu tradicional organisme.

En el temps de la primera meva joventut vaig veure actuar per única vegada a n' En Romaní. Era allà en les primeries de la revolució del 68, en una gran assemblea o meeting en el vell Saló de la Llotja de Mar. Hi anà En Romaní a combatre ab la seva paraula la disbauxa que s'havia apoderat dels carrers, de les reunions populars, de l'escena pública, de l'administració comunal... Volia encaminar la llibertat, qu' ell professaba, per un camí d'ordre respectuós

y de moralitat tradicional y anava a proposar institucions polítiques al poble sobirà.

La sala plena, en l'ombra de la nit, a la llum oscilant de les atxes, atenta el seguía en els enrahonats conceptes, quan, en el silenci casi relligiós, un cop ressonà ab estrèpit: l'argument suprem, un tret d'arma de foch. La multitud esbojarrada, el remat sobirà esporuguit, fugí de la sala atropellantho tot. Amparat per un pilar, vaig dexar passar la torrentada... Després la sala deserta, no més en el fons, en la fosca, aplegades unes quantes persones: En Romani, al mig, se dolia de lo passat, del camí emprés, del pervindre trist qu' es veyá avançar... La gran sala solitaria en les ombres que semblavan moures a les llums rogenques, vacilants, fumoses de les poques flames de cera, sentía un no sé que de gran cambra funerària: ...y dintre nostre sentiém morir ideals inasequibles, amors quimèrichs.

De lluny, des d'aleshores, vaig seguir al vell cavaller dels patriòtichs ideals en les sues empreses. El veyá de vegades en la redacció de la *Renaixensa*. Hi anava a portarhi el séu treball en defensa d'institucions de la terra, a concertarhi campanyes de la seva *España Regional*... Sentía jo, he sentit sempre, aversió pera la gent política y, ab tot respecte, no creya pas en l'utilitat dels treballs d'aquells homes aislats que s'hi oposavan pera regènerar la terra, ensopida al cultíu, embrutida en l'egoisme. Les circumstancies me van portar involuntaria, forçadament, a col·laborarhi ab aquells somniadors y a convencem, a pesar méu, de la útil, alta missió, que homes com ells, com En Romani, complexen en l'economía y conservació dels pobles, fins en els més metalisats y abúlichs. Venía acordada la mort del Dret Civil Català, base social de la nostra constitució familiar, unificat en un nou Còdich. Un article sol l'abolía y no hi havia pas res organísat pera oposarshi, ni fé en salvarlo. Les circumstancies me van portar aleshores per força d'una vis-presidencia d'Arts y Literatura de la Lliga de Catalunya, a la Presidencia política accidental de la metexa. Sense res entendrehi, ens varem trobar mólts com jo en tenir de combatre en primera línia. Desseguida varem acudir a En Romani en primer lloch y a altres mólts després, ni remotament confiats en l'èxit. En Romani posà a la

nostra disposició la seva personalitat, el séu saber y la seva paraula; ens féu costat en els meetings, ens relacionà ab els jurisconsults amants del Dret nostre escampats arrèu de Catalunya. Ajudant un jove advocat, malograt ben prompte, En Borrell, se redactà una fulla volant pera remoure 'l país. El ministre alegava l'indiferència de Catalunya devant de l'abolició del séu dret consuetudinari, lo artificial del moviment provocat a Barcelona per els «cuatro gatos» de sempre. La contestació era la convocatoria de meetings en els llochs més apartats, des de la, Sèu d'Urgell a Tortosa. Y sense fè en el resultat, la terra començà a somoures. A la Sèu el jovent comparegué al meeting ostentant barretines y demanant armes... El moviment se posava seriós y una voluntat superior obligà al ministre recalitrant a cedir. L'article que abolia de fet el Dret Català, enviat oficiosament a la Lliga de Catalunya, fôu no ja esmenat, sino redactat de cap y de nou per En Romani y 'ls séus companys... y aixís ha quedat perenne en el Còdich Civil Nacional. Honorèm, senyors, la memoria dels que 'ns varen conservar el nostre Dret propi y al cap d'ells al vostre Romani.

CENTCELLES

Centum Cellæ en documents, *Centcelles* en català antich, es com dir Centceldes en català actual; significa lloch de multitud de celdes.

Deya Varron, en el séu tractat de la llengua llatina dedicat a Ciceró, que *cella* ve de *celare*; era hont se volia aconduhir o guardar una cosa: *ubi quid conditum esse volebant, a celando CELLAM apellarunt* (1). La *cella* es, donchs, el lloch reduhit en quin se tanca o conserva una cosa (2); la traducció varia segons l'adjectiu que se li ajunta (3) o l'ús o edifici a quin se refereix. En llenguatge relligiós cristià té 'l sentit de petita cambra d'apartament o retiro, del monjo,

(1) Varron: *De lingua latine Ad. Ciceronem*, l. v, c. 162.

(2) Freund: *Gr. Dic. de la l. lat.*

(3) Id., id.

anacoreta... y per extensió del convent en totalitat (4); formant part d' un temple es el sagrari o reclus d' ell; referintse a la memoria d' un sant o personatge sagrat, es el lloch hont se guarden y poden ésser venerades les seves cendres; *Cellæ memoriæ* (5).

Lo nom de *Centumcellæ*, o *Centcelles*, esdevé un nom comú geogràfic. Trajanus havia construït un palau dit dels *Cent departaments* o *Centumcellæ*, hont se troba avuy Civita-Vecchia. Plini el Jove parla d' ell y de la vida que hi feya quant hi fou cridat per l'emperador (6). Els itineraris y 'ls tractats geogràfics ens el donen com nom de la ciutat (7).

El nom de Centcelles, la *Centum Cellæ* dels nostres documents, prop de Tarragona, sembla ésser una dúplica de la *Centum Cellæ* romana, o sia de la Civita-Vecchia, el port tant conegut prop de Roma. A finals del segle III o principis del IV la semblança seria sorprenent per condicions casi iguals relligioses. Entre 'ls anys 251 y 253 entra la *Centumcellæ* romana en l'història de l'Esglesia; allí són desterrats o 's retiren en aquests temps el papa Corneli ab tot el seu nombrós cos presbiterial y diaconal de l'Esglesia de Roma y entre 'ls desterrats devia trobarse Lucius, el futur successor de Corneli: *Post hoc Cornelius episcopus Centumcellis expulsus est*, y d'allí estava en correspondència ab Sant Cebrià: *et ibidem scriptam epistolam de sua confirmatione missa a Cypriano accepit, quam Cyprianus in carcerem scripsit, et de Celerino lectore*. Corneli havia sigut a Roma un gran organisor y la seva acció pastoral se traspasà a *Centumcellæ*. Sant Cebrià li escribia: *Docuisti plebem sacerdotibus in periculo jungui, in persecutione fratres a fratribus non separari*. El papa hi moria l'any 253. *Ibi cum gloria dormitionem accepit*. En els temps de Deci un grup de cristians es conduhit de Roma a *Centumcellæ* pera sufrir el martiri y lo meteix veyem en temps

(4) Ducange: *Glos. med. et inf. lat.*

(5) Cabrol: *Dic. d' Arche. Chr. et de Liturg.*, II, pls. 2870-2905.

(6) Plinius: *Ep. Corneliano*, I, VI, ep. XXXI.

(7) Freund: *Gr. Dic. de la l. lat. Centum Cellæ*.

de Dioclecia (8). L'esplendor relligiós de Centumcellæ en aquesta època, final del segle III y principis del IV, el desterro semblant dels bisbes y 'l séu clero de les altres ciutats metropolitanas, degué conduhir a imitar el séu nom en aquestes ciutats hont se trobarien en cas semblant d'allunyament els cristians y llurs pastors.

Corresponen els temps de traslació, desterro y persecució de l'Esglesia romana a Centumcellæ o Civita-Vecchia, ab els compresos entre 'l martiri de Sant Fruytós y 'ls séus diàcons, a. 259, y 'l de començar a figurar en el món l'Esglesia de Tarragona, enviant el séu prebere Probatius y diacre Castorius al concili general arelatense convocat per Constantí 'l Gran, a. 314.

Entre nosaltres tenim al menys dos noms geogràfichs de Centcelles: un a l'illa de Mallorca, prop de Manacor, hont s'han descubert restes de construccions cristianes primitives; l'altre es el que 'ns ocupa. Centcelles, si era edifici conventual, voldria dir monestir de les cent celdes; si 's referia a lloch de culte seria santuari de cent celdes de cendres sagrades, com santuari de les cent reliquies: lo més probable que fós batejat en recort o semblança de la Centumcellæ de Roma.

Se troben ara les runes de Centcelles en despòblat, a poch més d'un kilòmetre de distancia de la vila de nom significatiu cristià-romà del segle IV, Constantí, y a uns cinch o sis kilòmetres del antich recinte de Tarragona, molt aprop de la ribera dreita del Francolí, l'antich Tulcis. Des dels volts de les runes se veuen a distancia, a l'altra banda del riu, les arcades del aqüeducte romà de les Ferreres que abastia la ciutat.

Emplaçament.

Les runes actuals s'extenen en una línia d'est a oest, d'uns 90^m. de longitud, senyalant una faxa d'uns 15 a 17^m. d'amplada, y es probable que fossin més extenses y ab altres cossos d'edificis avuy desapareguts.

Construccions existents.

(8) Cabrol: *Dict. d'Archéol. Chr. et de Liturg.*, f. xxx, a. 1913, c. 1842. — *Liber pontificalis*, ed. Mommsen, pl. 29. — St. Cebrià: *Epist.*, lxx. — Allard: *Hist. des pers. pendant le III siècle*, pls. 23-27 (Paris, 1907). — Platyne: *De vitis max. ponti: Venetiis*, 1511, pl. xvi.

El nucli mitjaner d'aquestes runes el constitueix una construcció de dues sales, de grans masses de fàbrica, a istil romà de les d'esmortuiment de forces inclinades produhides per voltes, oposant-hi macissos d'obra. Es la part millor conservada. Les demés runes, a banda y banda d'aquestes, són ara menys importants y compostes de parets, dues absidioles laterals y alguna arcada. Són de forma més accidentada que les dues grans sales y de menors proporcions, però acusant encara en sa major part, en especial les de la banda de ponent, la construcció romana de baixa època o visigòtica, primitiva imitació d'ella.

Notícies
històriques.

Centcelles, *Centumcellæ* en antics documents, són els restes d'una primitiva institució cristiana, ab runes d'edificis, positivament anteriors a l'invasió sarrahina, que han arribat fins al nostre temps baix l'advocació del apòstol y màrtir Sant Bartoméu.

Les atribucions paganes són modernes y contradictòries entre 'ls arqueòlechs locals. Un document dels més antics de la reconquesta li concedeix o reconeix el caràcter de propietat relligiosa.

S'ignora 'l lloch o llochs ahont estigué establerta la església mare primitiva de Tarragona en els llarchs temps en que en la ciutat dominava l'intolerancia pagana o arriana contra dels cristians y catòlics o en els qu'estigué la ciutat destruïda o casi destruïda, però fins a l'invasió sarrahina se troben els bisbes de Tarragona actuant regularment com a tals y com metropolitans en relació ab els papes y en els concilis (9). Figura ja l'Església de Tarragona representada en el Concili Arelatense, a. 314, congregat per l'Emperador Constantí 'l Gran; y hi ha cartes decretals dels papes: Sant Sirici al metropolità Himer, a. 385, tractantlo de sacerdot antic; de Sant Inocenci I al arquebisbe Hilari, a. 405; una carta del papa Sant Lleó, a. 447, convocant a concili a l'Església Tarraconense y a altres d'Hispania; del papa Hilari al arquebisbe Ascani, a. 465, y en l'any 516 se celebra a Tarragona el primer concili en el regnat de Theodorich y bisbat de Johan, metropolità.

(9) Flórez: *Esp. Sag.*, xxv, pls. 31-101; *Ap.*, pls. 192-211.

Consten després els arquebisbes: Sergius, a. ...535-546...; Tranquillinus, a. ...560 y molts anys després; Artemius, a. ...589-592...; Asiaticus, a. ...599...; Eusebi, a. ...610-632...; Audax, a. 633-638; Protasi, a. 637-646; Cebrià, a. ...680-688...; Vera, a. ...693...; Jordi, y ve ja l'invasió dels sarrahins.

Suposen els historiadors de Tarragona que l'institució religiosa de Centcelles, situada en els extensos suburbis de l'antiga ciutat romana, devia ésser lloch de residència temporal de l'església y del bisbat (10), sens dupte en cassos o èpoques en que la situació política o militar del recinte de Tarragona ho feya precís.

Aquesta residència episcopal l'apoya també l'existència en les runes de Centcelles d'una gran sala circular, probablement destinada a baptisteri.

Eren els baptisteris, en aquella època, dependència exclusiva de la càtedra episcopal. Recorden l'existència d'un o més baptisteris a Tarragona les gestions del bisbe Himerius, de finals del segle iv, a. 384, prop del papa Sant Damas y l'seu successor Sant Sirici, pera corretgir abusos que's cometien en els baptismes, quina correcció Sant Isidoro fa memoria del papa Sant Sirici: *Scriptis decretale opusculum directum ad Eumerium Tarraconensem Episcopum. In quo inter alias Ecclesiasticas disciplinas constituit haereticorum baptismum nequaquam ab Ecclesia rescindendum* (11).

Altre indici de les grans institucions religioses en les afores de Tarragona el donen els epitafis o elogis del bisbe Johan, a. 469-519... y del seu successor Sergi, a. ...535-546... Del primer diu el seu epitafi que regí com prelat y bisbe als monjos y als pobles, y del segón, l'epitafi respectiu, que va restaurar les altes parets, voltes o cubertes, *culmine*, del temple ruinós y que va construir no lluny de la ciutat un cenobi:

...*Qui sacri labentia restaurans culmina templi.
Haud procul ab urbe construxit cenobium scis...* (12).

(10) Morera: *Tar. Crist.*, I, pl. 158. — *Mem. descrip. de la Catedral de Tar.*, pls. 9 y 10.

(11) St. Isidoro: *Var. ill.*, c. 16. — Flórez: *Esp. Sag.*, xxv, pls. 35 y 36.

(12) *Epitafis dels arquebisbes Johan y Sergi de Tarragona.* — Hübner: *Inscr.*

En temps del bisbe Johan se celebrà a Tarragona l'únic concili allí tingut en l'època visigòtica, a. 516 (13). Hi concorregueren deu bisbes, que foren: Johan de Tarragona, Paulus d'Empories, Fontià o Fontinià de Gerona, Agritius de Barcelona, Ursius o Urs de Tortosa, Oronci de Colliure, Vicents de Çaragoça, Coni o Conidius de Vich y Nebridius d'Egara (14). Les disposicions d'aquest concili y del consegüent de Gerona indiquen una esglesia metropolitana ab funció permanent y que's regularisa y perfecciona en la seva acció, independentment de la destrucció de la ciutat y de les sectes dels visigots dominants. Servia de vegades un baptisteri gran com el de Centcelles pera aquestes reunions de concilis (15).

En els documents apareix la tradició de Centcelles resistint el cataclisme de l'invasió musulmana del 714. Encara a la nostra terra no's formalisa la reconquesta se suscita'l nom d'aquell edifici o institució aleshores perduda en el fons de terres dominades pèls sarrahins. Ab estranyesa dels historiadors, en un dels primers documents conservats de la reorganissació y dotacions relligioses, el senyalament de propietats y dominis o jurisdiccions a Ripoll, hi apareix la cessió del domini de *Centumcellæ, prop de la ciutat de Tarragona*, allavors encara en poder dels sarrahins.

Havien passat des de l'invasió infidel a la dotació de Ripoll 174 anys, espay en que la tradició d'una gran institució relligiosa, lligada a la cristianissació primitiva del país y a la memoria dels séus màrtirs més venerats, havia d'èsser encara mólt viva.

Es la dotació de l'esglesia de Ripoll, feta pèl comte de Barcelona Guifré l'any 888, y està continguda en el cartulari d'aquell monestir. S'enumera entre les propietats concedides, la de Centcelles, ab quatre milles al volt, ab delmes y primicies, les seves entrades y sortides, y ab omni-

Hisp. Christ. Supplementum, a. 1900, pls. 84 y 85, n. 413; *Sine loco Ex Anthologia Hisp. saec. VIII codicis Parisini Lat.*, n. 8093, ed. I. B. de Rossi *inscript. christ. urbis Romae*, vol. II, I (1887), pl. 294. *Inde repetitvit: Buecheler carmina epigraphica I* (1895), n. 699.

(13) Flórez: *Esp. Sag.*, xxv, pls. 58-71.

(14) Morera: *Tar. Crist.*, I, pls. 158-166.

(15) Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, II, 431.

moda llibertat. *Et in alio loco in ipsa marcha* (frontera ab els sarrahins) *juxta civitatem Tarragonam locum quem vocant Centumcellas cum miliaris quator in giro, cum decimis et primitiis et cum exiis et regressiis suis, et cum omni libertate* (16).

No obsta pera la certesa de la concessió que aquesta fós compresa en domini enemich y que hi hagués o no culte tolerat aleshores. Són comuns en els documents de l'època aquella, les concessions a institucions relligioses nacionals d' antichs llochs sagrats, velles esglesies, meçquiteés, etc., pera establirhi l'institució el día que se'n logràs la reconquesta. La significació que's treu d'aquesta concessió en país enemich, es qu'era Centcelles, al segle IX, considerat d'importancia pera la relligió, d'actualitat o tradicional. La delimitació dels termes de la propietat fetà en una distancia general de quatre milles al entorn, indica prou que's tallaba idealment en terror desconegut o no afitat, y que se la considerava digne d'aquesta ampla çona de domini.

Després de la reconquesta, els pobladors de Tarragona, es a dir, l'arquebisbe Bernat Tort y l'príncep normant Robert, ab el séu fill Guillèm d'Aguiló, se disputen la possessió de l'esglesia de Centcelles; el primer se queixa de que'ls segons li haguessin pres l'honor d'aquella possessió y la de Sant Vicents. L'assumpto fôu portat devant del tribunal o curia del comte Ramón Berenguer IV. Alegava l'arquebisbe que segons la carta de concessió del principat de Tarragona feta pèl séu predecessor Sant Olaguer a Robert, se reservava aquell o retenia totes les coses eclesiàstiques en els dominis de Tarragona (17) y com tal pertanyien al arquebisbat els honors de les esglesies de Sant Vicents y de *Sent Seles* y de les altres esglesies. A lo que contestà Guillèm d'Aguiló que havia donat per aquests honors al bisbe de Vich, un anell d'or, de preu de cent dotze morabatins, y que havia fet aquesta compra ab assentiment de Robert, de qui tenia aquell honor per fèu el bisbe sobredit. La curia comtal resolgué, a. 1151, que Guillèm d'Aguiló hagués de probar

(16) *Marca hisp.*, *Dot. de Ripoll*, ap. XLVI, c. 818.

(17) *Villanueva: V. lit.*, XIX, ap. III, pl. 212.

el fet per escriptura o testimonis, y que si no ho feya, recuperàs aquells honors l'esglesia de Vich (18).

No acabaren per aquesta sentència les qüestions: Guillèm de Tarragona no's declarà vençut. Ab els seus parents y amichs, el principal era Guillèm de Claramunt, armà guerra als súbdits del arquebisbe en les afores de la ciutat y de la vila de Constantí, prenent els fruyts y rendes del bisbe y destrossant les terres, perque no se li havien complert les clàusules favorables de la sentència. L'arquebisbe, aleshores Hug de Cervelló, se defensava y anava poblant com podia. Hi intervingué 'l rey Anfòs II, ab una duríssima carta a Guillèm de Tarragona o d'Aguiló, recriminantli la destrucció que feya dels volts de la ciutat, quins habitants no'n podien sortir sense que 'ls agafàs o imposàs *questas, tolltas, albergas*, manantli qu' esmenàs les seves malifetes y que dintre trenta dies comparegués devant del arquebisbe, baix pena de perdre la seva part de senyoríu a Tarragona. Finalment se reuní un tribunal o curia del rey a la metexa ciutat, a. 1168, y donà sentència aquest sobre les terres que 's disputaven tan ayradament Guillèm de Tarragona y l'arquebisbe Hug de Cervelló, determinant les llurs jurisdiccions, prohibint tot fet de força, imposant les esmenes pèls anteriors y adjudicant *Constantins cum suis terminis* en dret y domini a l'esglesia de Santa Tecla, o catedral, y al arquebisbe y 'ls seus successors (19).

Si la sentència real imposà l'ordre, no aplacà pas els odis. Uns parents del arquebisbe Hug de Cervelló assassinaren a Guillèm de Tarragona a Tortosa, en el meteix any de la sentència, y dos o tres anys després el germà del príncep, Berenguer d'Aguiló, lo venjava matant al arquebisbe, Abril de 1171, fugint tota la familia Aguiló o essent estranyada del regne y anantsen a Mallorca, aleshores regne sarrahí, y perden tots els béns y dominis (20). Es curiosíssima la carta de Berenguer d'Aguiló al rey Anfòs II d'Aragó, atribuintse a sí meteix la mort del arquebisbe, excluint

(18) Id. id., ap. XXIII, pl. 282.

(19) *Marca Hisp.*, c. 1352. — Villanueva: *V. lit.*, XIX, pl. 289. — Morera: *Tar. Crist.*, I, pls. 456-485.

(20) *Marca Hisp.*, a. 1353.

als seus nebots del acte criminós y esplicant les excitacions del prelat a qui atribuïa l'homicidi del príncep Guillèm de Tarragona.

Encara que després foren perdonats y retornaren els Aguiló o prínceps de Tarragona y readquiriren temporalment varis dels seus drets y terres, Constantí, Centcelles y els seus tèrmens quedaren definitivament pera l'arquebisbat. En 1185, per exemple, veyèm al prelat concedint drets de regar en dies determinats a vehins de Centcelles ab aygües del Francolí (21). Constantí ab Centcelles eren del seu domini.

Les circumstancies no foren, donchs, favorables pera restaurar l'antiga institució relligiosa de Centcelles. La donació de Guifre I a Ripoll, el domini del bisbat de Vich y'l posterior del arquebisbat, no produhiren altre efecte que instalar allí una parroquia, quina esglesia fóu la gran sala circular existent encara.

No adquireix Centcelles, ni la seva parroquia de Sant Bartoméu, importancia notoria en la seva reincorporació al culte cristià. Sa importancia local passa al vehí poble de Constantí, de quina parroquia va quedar com capella l'esglesia de Sant Bartoméu al segle XVII, y com predi del terme el caseriu de Centcelles, avuy desaparegut (22).

Constantí, retingut sempre per l'arquebisbe, encara que potser repoblat pèl príncep Robert, fóu residència senyorial, principalment els estius, dels arquebisbes de Tarragona. En 1218 hi axecà un castell, *tant fort com d'hermoses vistes*, el prelat Nasparch de la Barca; aquest castell era l'habitació del arquebisbe, y durà fins al 1650, en que fóu volat pèl general Joan de Garay, quant les lluytes dels catalans ab Felip IV (23).

La CONSTRUCCIÓ CENTRAL forma en planta un rectangle compost de dos quadrats d'uns 15 metres de costat exterior. Dins de cada quadrat hi ha una gran sala; la de llevant circular per alt, cuberta ab una cúpula de 10'60 metres

Descripció
de les runes
centrals

(21) Morera: *Geog. Gen. de Cat., Tarragona*, pl. 334.

(22) Morera: *Nota com.*

(23) Morera: *Ob. cit.*, pl. 334.

de diàmetre interior; té a més, a la part baixa, quatre ninxos de 2'70 metres de diàmetre interior, corresponents y inscrits als angles del quadrat, resultant la sala per dintre circular, ab quatre lòbuls. Donaven llum a aquest recinte dues finestres altes a nord y sur, amples de 1'50 metres, y s' hi entrava del exterior per una gran porta al sur, ab arch de mig punt, d' uns 3 metres d' amplada, y de la sala immediata per altra porta d' igual forma, però de 1'70 metres d' ample. L' altura de la sala es de 13'50 metres fins a la clau de la cúpula al interior.

La sala de ponent es quadri-lobulada, o sia formada d' un quadrat ab quatre semi-círcols, oberts un en cada costat. El quadrat interior es de 7 metres, y' ls ninxos, tots iguals, tenen 4'80 metres de diàmetre, ab altura de 6'20 metres. El quadrat central estava cobert ab una volta esfèrica, vayda o per aresta; s' en veyen encare los arrancaments, fà poch, formant com petxines sobre' ls quatre archs torals o de cap dels ninxos. Aquesta part central de la volta està cayguda; els quatre lòbuls o ninxos estàn més o menys conservats. Té aquest recinte una finestra d' ampit, baixa, de mig punt, de poch menys d' un metre d' ample, ab esquexada interior, però es oberta més modernament. Devia tenir, a més de la de comunicació ab la sala major, altra porta exterior d' ingrés al mur de ponent, tapiada avuy y descalabrada. El revestiment interior està completament caygut, mostrant la fàbrica despullada. Es aquesta, com l' exterior, de rebla petita, planera o esquerra, ab les voltes inclusives, y tots els archs de portes, finestres y caps de ninxos són de rosques de mahons o tobes quadrades d' uns 0'29 metres de costat y gruxos de 0'04 a 0'05 metres, ab junts de morter groxuts de cinch y més centímetres. Els archs de cap de rompiment són de tres rosques sobreposades dels mahons quadrats, y de dues rosques els de la porta de comunicació de les dues sales.

La finestra d' ampit baix, de la que ja havèm parlat, es rompuda violentament en la paret; per fora té l' arch de cap fet de mamposteria y per dintre d' unes grans tobes, d' uns 0'45 o 0'50 metres de llargada y groxudes, molt diferents de tots els mahons que allí, a dalt y baix de la fàbrica,

se troben. Positivament procedeix d'una reforma molt més moderna que l'obra.

El basament de la sala lobulada arrenca sobre 'l fonament ab una bancada de fàbrica de mahó, d'igual march, quadrat, de 29 centímetres y gruix de 4 a 5 centímetres, ab una alçada total d'uns 70 centímetres. Aquesta base es d'una excelent previsió pera assegurar l'estabilitat y persistència de les obres de mamposteria superiors. Fora de les voltes, fundacions y alguns paraments que són d'esquerda com dihèm, els grans macissos alts de les parets són de mamposteria ordinaria, ab morter de calç y d'arena grollera, que encara es sumament fort.

Les dues sales centrals, la circular y la quadri-lobulada, semblen fetes alhora; les filades de mamposteria y 'ls llurs enrasaments són corregudes sense interrupció d'una sala a l'altra. Es més visible aquesta continuïtat en el basament de la banda nort, per quina part lo nivell es com uns dos metres y mig més baix que 'l plà terror o trespol de les sales. Aquest basament se perllonga sense interrupció per baix d'abdues sales y encare més cap a la banda de ponent, com si a continuació d'aquelles hi hagués hagut altres importants construccions. Lo meteix succeheix ab els fonaments que perllonguen els dels paraments paralels de la banda sur.

Les sub-estructures de les dues sales tenien al menys una part o passadís practicable. En el sub-basament de la banda nort s'hi veu sota de cada una de les finestres altes de la sala respectiva, altra finestra secundaria, petita, ab arch a punt rodó fet per dues rosques dels metexos mahons o tobes de 29 centímetres de costat ab groxuts junts de morter, y ab els montants també d'aquesta fàbrica ab ample empastament a la paret de mamposteria, en l'arrancada de l'obertura. La llum d'aquestes finestres es d'uns 80 centímetres d'alt per 60 d'ample. La mamposteria d'esquerda del basament, feta per bancades de 40 a 50 centímetres d'alçada, es de bon treball.

Se troben en la perllongació de la paret sur de les sales centrals, a distancia d'uns 25 metres d'elles. Són un petit fragment lateral d'una construcció major, més lleugera de masses que la de les sales centrals y de forces equiparades

Restes del
cos de po-
nent.

o en archs y voltes contrarrestades, y per tant de principis constructius distints de les anteriors, però 'ls materials són exactament iguals y 'ls detalls de posarlos en obra també.

Resten de la vella construcció lateral: un angle de cos avançat, una absidiola y un tram d'arrancament de volta per aresta.

D'aquest hi ha la paret exterior lateral, ab una finestreta alta y una porta baixa, les pilastres d'arrancament dels archs formers y doblers y l'arrencada de l'aresta. L'obra es a istil romà, de baixa època y de materials anàlechs o iguals als de les dues sales centrals: bases de bancades o filades de mahons quadrats, de 29 centimetres de costat y 4 y mig de gruix, archs de rosca o plech de llibre de punt rodó en porta y finestra, ab empastament de fàbrica del meteix mahó als montants; parets de rebla ordinària ab morter de sorra grollera, voltes d'esquerdes de pedra, aresta dels pilars y de la volta del meteix mahó, archs també de rosques de mahó sobreposades. Tot axò mólt incomplert se deduheix pèls petits remanents y arrancades que 's conserven de la part destruïda.

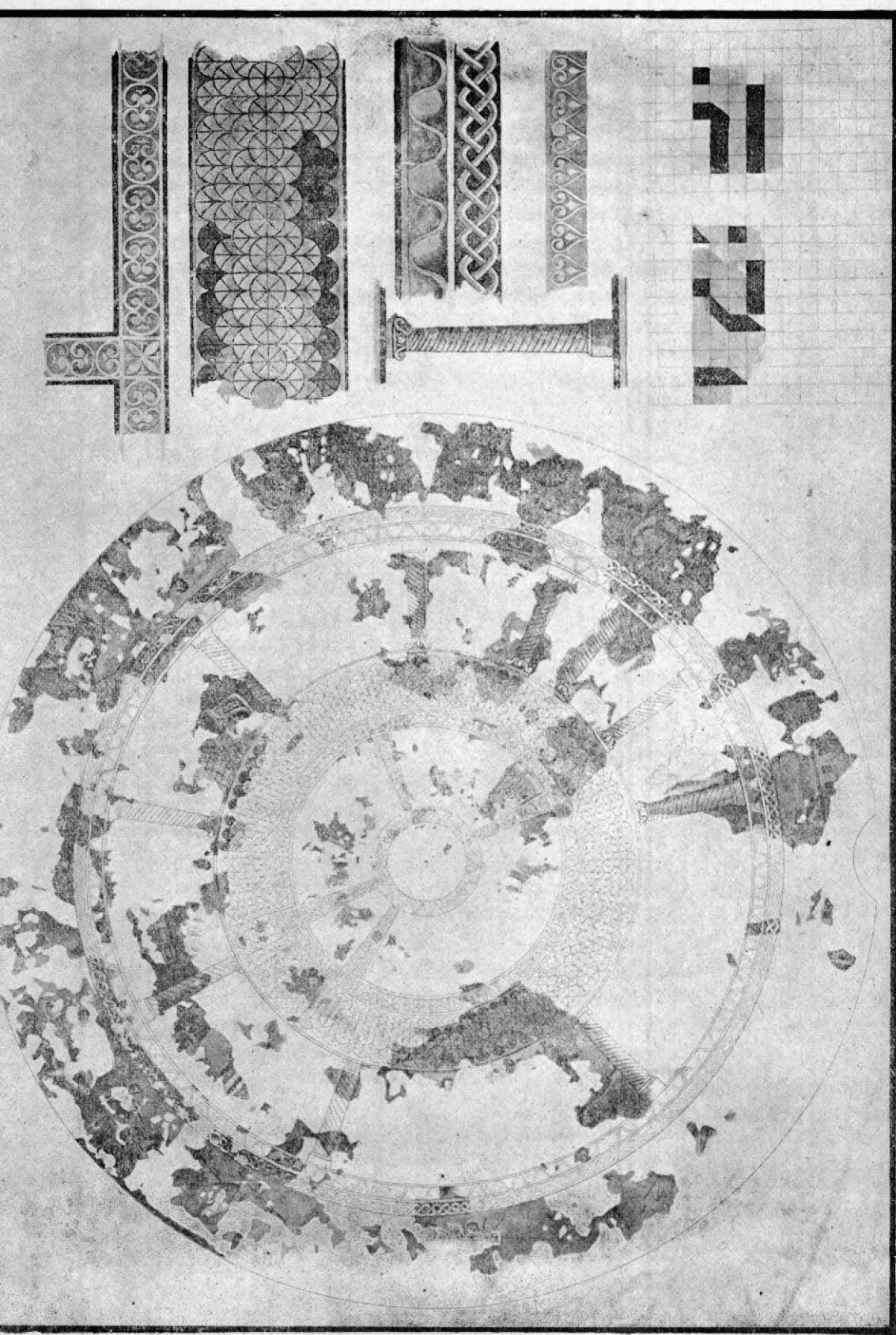
Cos de lle-
vant de les
sales cen-
trals

Consisteix en una absidiola de construcció anàloga al cos de ponent y un pany de paret ab dues finestres de construcció completament distinta de les anteriors. Tots aquests fragments venen a tirada de la paret nord de les sales centrals y a continuació d'elles, cap a la banda de llevant.

La paret recta es de pedra de rebla y 'ls rompiments de les finestres són de pedra picada, ab doveles d'uns 20 centímetres de gruix al intradós y 40 centímetres d'alçada. Tot el rompiment de les finestres es a escayre dels paraments, sense doelles ni esquexades; tot llís.

Decoració.

La sala de llevant conserva 'l revestiment antich. En les parets, avuy emblanquinades a la calç, s'hi veu en alguns llochs transparentarse rastres del estuch o pintura primitiva, ab tons de fons grochs o vermellosos. Acabava la paret cilíndrica per alt, una imposta o cornisa, avuy arrancada, petita, de pedra d'uns 30 centímetres, ab corona plana rellevada de la paret, y cimaci o gola terminal; se 'n conserva algún troç al Musèu de Tarragona.

CANTCELLES. — Projecció y detalls de la cúpula, segons el Baró de les Quatre Torres

La gran cúpula d'aquesta sala tenia l'interior cubert de mosaych de figures, decoració arquitectònica y ornamentació; ne queden molts fragments al séu lloch. Era aquesta obra importantíssima de mosaicar, feta ab tesseles de variadíssims colors, intensos y brillants, de marbres unes y de pasta de vidre les altres. El fons es sempre blanquinós, les figures de llurs colors naturals, modelats segons el clar y obscur corresponent; la decoració policroma.

La decoració en mosaych de la cúpula de Centcelles acusa clarament en el séu conjunt y detalls una composició d'alegories cristianes dels primers temps de l'Esglesia. N'hi ha prou ab consultar els reculls de pintures, esculptures, mosaychs, vidres, còdex... dels vuyt primers segles de les arts cristianes, per exemple, els de Garrucci (24), Rossi, les *Picturae veteres*, pera convence's de que ni un sol detall dels que ara se percibexen en els fragments trinxats del revestiment del mosaych a Centcelles dexa de pertànyer a les alegories repetides moltes vegades en els monuments relligiosos d'aquell temps.

Del revestiment central, del casquet superior de la cúpula, casi res ne queda. El centre propriament dit està pelat per les filtracions de pluges, per les goteres, més fàcils en aquesta part casi horizontal. Al volt, a distancia de poch més d'un metre del centre, s'hi veuen ací y allà petits fragments de mosaych, que's van fent més grossos y espessos en el fons fins a arribar a una faxa ampla decorativa, seguint els paral·lels de la cúpula a distancia horizontal d'uns tres metres del centre. Tot aquest casquet superior, de síis metres de diàmetre, estava decorat ab unes tires radials de fons negrós y motius en forma de C O blanquinosos y de colors variats, requadrant una serie d'espays trapezials desiguals d'assumptos o alegories de figures humanes, nues, de colors naturals sobre fons de tesseles de marbre blanch. Està massa trinxada la decoració pera poderne deduhir l'argument: uns bossinets de les tires, altres del fons sense res desxifrabre, un tros ab un cap solt d'home, ben dibuxat. El fragment més important el forma un bon tros de tira

(24) Garrucci: *Storia delle Arte Crist.*, 1872-1880, VI vol.

radial y al costat una figura casi completa, la única: es un vendimiari, enterament nú, portant penjats d'un pal grossos rahims. La berema y 'ls enviats de Josué o de Moysès portant els rahims, són un dels motius cristians de les decoracions primitives; exemple el mosaych de la volta en el mausolèu de Santa Constança y diferents obgetes com làmpares, pedres grabades, etc. (25).

Els fragments de figures nues, algunes ab òrgans genitals descoberts, l'aspecte a primera vista pagà de la decoració cristiana de Centcelles, no sorprenen pas al que ha estudiat les primitives alegories religioses o cívich-relligioses dels segles IV y V, en les quals aquell caràcter semipagà es general; les representacions de genis y d'homos completament nusos hi són freqüents en aquelles decoracions; se poden veure com exemples la patera de vidre esmaltat del musèu Olivieri de Pesaro, els sarcòfachs cristians dels musèus Pío Clementino de Roma, d'Arles, de l'Esglesia de Sant Llorenç de Roma, de la Cripta de Sant Joan in Valle de Verona... (26). Les voltes dels primitius cementiris cristians de Roma ens han dexat també exemples d'aquestes disposicions de quadros radialment disposats entre faxes, ab diverses escenes. Al centre, desgraciadament destruit a Centcelles, hi solia haver una alegoria mística de Jesús: Orfeus tocant l'arpa o la lira, lo Bon Pastor ab l'anyell al coll, un personatge ab túnica, platicant... Als cementiris de Santa Domitilla, de Sant Marcell y Sant Pere de Roma..., en algunes pateres de vidre pintat com les del sepulcre de Colonia y del musèu Kircherià, se'n veuen encara exemples (27).

Descendint més des del centre a la base de la cúpula els arguments se van fent més y més desxifrables. Cap als tersos de la volta hi ha una amplíssima y complexe faxa que demostra ab clara evidencia 'l caràcter cristià del monument; hi ha restes de figures en actitud de pregaria dels *orants* cristians primitius, els brassos estesos en creu, les mans altes y obertes cap al cel; les dues escenes més clares

(25) Cabrol: *Dict. d'Arch. Chr.*, I, 955; II, 164; III, 170-171.

(26) Garrucci: *Ob. cit.*, I, 172, 305-307, 322, 332.—Roller: *Les Cat. de Rome*.

(27) *Id. id.*, I, 24, 25, 42, 120, 169, 171.

en els fragments són bíbliques, del Antich Testament. La decoració de la çona aquesta la forma per la part alta una hermosa faxa, ampla de 90 centímetres, de rosàceas imbricades, de brillants colors, escalats armoniosament del mig a les vores, de blanch a morat passant pèl rosa.

Sota d'aquesta, ab una alçada de prop de dos metres, vé la çona figurada més important. La formen compartiments desiguals de diferents assumptos, separats per columnes salomòniques, ab capitells borts jònichs, tot de mosaych, sombrejat de grisos y bistres. Tals se presenten separades per columnes semblants les escenes o figures anàlogues en mólts sarcòfachs cristians primitius y en altres monuments de la propria època (28).

Columnes
salomòni-
ques.

L'assumpto bíblic més clar, pèl fragment que 'n queda, es el del profeta Daniel entre 'ls lleons: se 'n veuen del home el pit y 'ls dos braços nusos, en creu, les mans alçades, en actitud dels *orants*, algùn tros de les cames, y al peu, al costat esquerra, un lleó, casi sencer, ab el cap girat vers al profeta; aquest està entre dos fragments de columnes, a banda y banda; simètricament ab el lleó n'hi devía haver un altre; hi queda al mosaych caygut el lloch necessari. Aquesta representació del profeta Daniel, dret, orant entre 'ls dos lleons, es de les més freqüents entre les cristianes primitives; n'hi ha per dotsenes encara existents. Móltes de les pintures dels cementiris cristians primitius de Roma: de Santa Domitilla, de Sant Marcell y Sant Pere, de Santa Agnès, de Sant Sadurní y de Priscilla, ens presenten al Sant varó, completament nú, dret, orant entre 'ls dos lleons, un a cada banda, als séus peus (29). En igual forma y en esculptura 'l veyèm als sarcòfachs cristians de l'època en els musèus de Tolosa, de Latran, de Brescia, del Vaticà o al séu cementiri, en el claustre dels Minorites de Velletri (30) o en forma igual, però vestit, en pintura, al

Daniel.

(28) Id. id., l. 321, 322, 325, 329, 339, 397... 186... — Le Blant: *Sarc. chr. de la Gaule*, l. xiii. — Doublet: *Le musée d'Alger*, 1890, l. xiii. — Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, II, 798, 2123, 2463. — Morera: *Tar. Crist.*, I, 136.

(29) Garrucci: *Op. cit.*, l. 23, 31, 32, 43, 51, 53, 55, 62, 64, 67, 70, 73, 82.

(30) Id. id., l. 312, 318, 323, 365, 366, 374, 375...

cementiri de Santa Domitila de Roma; en estuch, al baptisteri Ursiano de Ràvena, en la copa de vidre del cementiri cristià primitiu de Trèveris y en els sarcòfachs del exarca Isatius VIII de Sant Vital de Ràvena y en el de Sant Joan in Valle de Verona (31).

Miracle dels
Minyons de
Babilonia.

D'altra escena presa del Antich Testament, que sol figurar en aquesta mena de decoracions primitives cristianes, la dels tres minyons salvats del forn de Babilonia, invocant a Déu, se'n veu indubtable un fragment en la metexa çona de la cúpula. Solen representarse 'ls tres minyons cuberts ab barretines frigies, en actitud d'orants, alçant al cel les mans; llur mare 'ls acompanya de vegades en les religioses aclamacions. El mosaych de Centcelles conserva un bocí de la tal escena, ab els caps de dos dels minyons cuberts de barretines frigies, una vermella, altra moradosa, y les mans alçades, obertes en actitud d'orants. A un costât hi queda la part superior d'un cap de dona. La comparació ab les escenes similars dels monuments anàlechs convenç de l'identitat del assumpto. Als cementiris de Santa Agnès, de Sant Sadurní y de Priscilla a Roma s'hi veu pintada la meravella dels minyons incombustibles posats y coberts de la metexa manera, sobre o dintre d'un forn o de flames, y fins sense aquest ni aquestes (32). De la metexa manera formen part de composicions de sarcòfachs (33), com alguns dels musèus de Latran, un procedent del cementiri de Calixto, y altres dels musèus de Tolosa, Marsella y Kircherià, y de vidres sagrats, com la copa del cementiri cristià de Trèveris, o de marfils com la pixide de Westfalia (34). La caixa de Sant Nassari a Milàn (35) y la de Brivio (36) ne donen també exemples.

Solen representarse també en aquesta època ab barretines frigies els reys d'Orient adorant al Jesús infant. Els

(31) Id. id., l. 19, 311, 326, 406 y 463.—Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, I, 458; II, 614; III, 1403.

(32) Garrúcci: Ob. cit., l. 62, 69, 71, 77, 81, 82...

(33) Id. id., l. 318, 323, 397.

(34) Id. id., l. 318, 323, 397, 417, 463.

(35) *Mon. Piot.*, 1900, t. VII, l. VIII y IX.—Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, III, c. 1114.

(36) *Mon. Piot.*, t. XIII, l. XIX.—Cabrol: Ob. cit., III, 1115.

exemples ne són tant o més nombrosos que 'ls anteriors: marfil de Milàn, caixa de Brivio, etc. (37).

Acompanya a les escenes anteriors en aquesta classe Sarca. de composicions, la de la barca, ab la vela y ab la yerga en creu, ab el pal. De la barca es llençat de vegades en els tals simulacres un home, el profeta Jonàs, que un monstre marí s'engull. També d'ella ne queda un troç a Centcelles; s'hi veu el pal, la vela de creu, la proa, una figura sentada al costat, altra a la popa; el mig de la barca manca; per sota del fragment hi ha una gran clapa sense mosaych; hi solia haver el monstre o ballena empassantse a Jonàs, a judicar per les representacions semblants coetànees més complertes. Aquestes, ab Jonàs o sense, se troben en les pintures als cementiris protocristians de Calixto y de Santa Domitila a Róma (38), en sarcòfachs dels museus, en les píxides de marfil de Baviera y de la Basílica ambrosiana de Milàn, en una lucerna de bronze del musèu de Florencia, en pateres o copes de vidre a Trèveris y al musèu del Louvre, en còdex y grafits (39).

Les restants composicions d'aquesta çona, fins a 16 o més, estàn mancades de tal manera, ne queden bocins tant petits y isolats, que ni per comparació s'en pot traure l'entrellat. No obstant, en un s'hi veu una caixa o arca rectangular semblant a les que en aquesta mena de composicions ens representen mantenir sobre l'aygua a Noé rebent la coloma ab la branca d'oliva; però la caixa està sola, pelada de mosaych tot al volt. En un altre fragment s'hi veuen en alt del quadro, unes cames nues, arronsades, com d'un home agegut sobre un banch o pedra; no queda res més de la composició, però bé podria ésser un tros del

*Allegories
esborrades.*

(37) Venturi: *Storia dell' arte ital.*, I, f. 389. — *Mon. Piot.*, t. XIII, l. XIX. — Cabrol: *Dic.*, II, 1846; III, c. 1115, etc.

(38) Garrucci: *Ob. cit.*, I, 5, 6, 9, 22.

(39) *Id. id.*, I, 147, 174, 301, 307, 321, 366, 374, 380, 395, 397, 437, 463, 469. — Germano: *La casa celi-montana*, pl. 334-336. — Waal: *Der Sarkophag des Junius Bassus*, pl. 21. — Kanzler: *Gli avori dei musei*, I, IX, n. 6. — De Rossi: *Rome sotterranea*, II, I, XLIX, n. 26. — Leclercq: *Arch. Chr.*, II, 294, 295, 333, 374. — Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, I, c. 607, 1478, 1703, 2714, 2716; II, 1096, 2866.

sacrifici d'Isaach, molt comú en les tals decoracions, com se pot veure, entre altres, en una de les pintures del cementiri de Sant Marcell y Sant Pere a Roma, en una copa de vidre trovada al cementiri protocristià de Tréveris (40), etc.

De la caixa rectangular, com arca de Noé n'hi ha també molts exemples en les pintures dels cementiris primitius cristians de Roma: de Santa Domitila, de Sant Marcell y Sant Pere, de Santa Agnès y de Sant Sadurní (41) y en sarcòfachs, com el de Velletri (42).

Seria temerari voler interpretar o restaurar els assumptos dels mosaychs que'l temps y la mà dels homes han arrancat de Centcelles y manquen per complet o casi. De les setze o més composicions de desigual amplitut, compreses entre les columnes de que queden trossos, o de quines per proporció se pot deduhir el nombre, ne queden les tres que són casi d'interpretació segura y dos o tres molt hipotètiques. Però, les composicions circulars semblants protocristianes de pintures, de voltes, de copes o pateres, com les dues de Colonia y les dels sarcòfachs, ens repetexen tantes vegades els metexos assumptos al costat o entre 'ls cinch ja nombrats, que bé-n podèm aquí citar alguns dels que a aquests solen acompanyar pera fernos idea de lo que venia a representar la cúpula de Centcelles. A més de les dites s'hi solen veure les escenes següents: Moysès o Sant Pere fent brollar l'aygua de la penya; Moysès mostrant el *mannà* en coves o cassoles; Jonàs dormint a l'ombra de la eura simbòlica o de la *palma Christi*; David ab la fona; la Resurrecció de Llätzer; l'adoració dels Tres Reys, coberts els caps ab barretines frigies y ab presents a les mans; l'anunciata als pastors y escenes de la vida d'Ezequiel y altres profetes no prou ben interpretades (43).

La cúpula de Centcelles devia ésser un dels monuments notables del món per aquestes alegories fetes en mosaychs,

(40) Garrucci: Ob. cit., l. 43, 463...

(41) Id. id., l. 31, 43, 44, 51, 53, 62, 73.

(42) Id. id., l. 374. — Leclercq: *Arch. Chr.*, II, 295. — Wilpert: *Le pitture delle catacombe romana*, l. 186, n. 1. — Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, I, 2709, 2712, 2727; II, 1806.

(43) Garrucci: Ob. cit., l. 24, 25, 42, 169, 171, etc. — *Jahr. des Ver. von Alterthums Freinden in Rheinlande*, 1867, t. XLII, l. 5 (Copa de Colonia). — Leclercq: *Arch. Chr.*, II, 489, 491.

entre 'ls llatins del séu temps. No n'hi ha pas gayres o casi bé cap dels recullits en obres especials que per extensió, complexitat y material puga compararseli. Pera ferho tindriem de passar als grans mosaychs bisantins posteriors. Llàstima que sia tant destruit.

L'assumpto més important y més complert del mosaych de Centcelles es el de la faxa inferior, en l'arrancada de la cúpula, formant en la base d'aquesta un fris ample d'uns 145 centímetres entre la cornisa o imposta de pedra, y dues faxetes horisontals superiors, una decorada ab un trenat de tres caps y tres colors: bistre, vert y blanch, y altra immediata de meandres senzills, rosats y verts.

Cervos y caceres.

Representa tot aquest fris una cacera de cervos y cervies ab xarxa de filats verticals. Aquestes caceres de cervos són també alegories cristianes primitives. El cervo y la cervia són la generació cristiana, en la seva set de vida eterna y en les persecucions; se 'ls veu pintats o esculpits en les parts baixes de les composicions d'assumptos bíblichs o entre ramatges, solts, bebent en fonts, o en copes, o en càlic, o mirant una cistella de fruytes, perseguits per gossos que 'ls mosseguen a la gropa, atiats per homes ab vergues o tralles a la mà.

Un mosaych que cubreix el sol en el baptisteri de Salona, avuy Spalatro, a Dalmacia, ens mostra un cervo y una cervia bebent en un cànter o càlic; una inscripció, treta dels Psalms bíblichs (44), explica l'alegoria: *Sicut cervus desiderat ad fontem aquarum ita desiderat anima mea ad te Deus* (45). L'estuch del baptisteri Ursià de Ràvena ens els mostra bebent en la font y pastorant els fruyts d'una cistella (46). En el mosaych del mausolèu de Gala Placidia a Ràvena els veyèm també bebent en la font sagrada; en la Basílica de Santa Pràxedes a Roma adorant l'*Agnus Dei* o Anyell sagrat, o formant senzill element decoratiu (47). En l'ambó de Tessalònica els veyèm perseguits pèls gossos (48).

(44) Ps. XLI, 1-2.

(45) Garrucci: Ob. cit., l. 278.

(46) Id. id., l. 406.

(47) Leclercq: *Arch. Chr.*, II, 310.

(48) Garrucci: Ob. cit., l. 233, 290, 332, 428.

La representació d'aquestes caceres o persecucions, al costat de les demés alegories cristianes, es un dels motius de decoració dels sarcòfachs proto-cristians (49). La patera de vidre, objecte de culte cristià, copiada pèl Buonarroti en un dibuix guardat a la Biblioteca Vaticana, representa la caça del cervo y la cervia per gossos atiat per homes (50). Bartoli, en les seves *Picturae veterae*, ens ne dóna varies semblants (51).

Al segle IV les representacions de les escenes de caça tenen gran voga; Àsterius, bisbe d'Amasea, les condemna fortament, però mentres tant l'exarca Olympiodor feya decorar una basílica y en els murs de la nau major hi figuraven sobre la terra unes xarxes exteses y llebres, daynes y altres animals fugint dels caçadors y dels séus gossos que 'ls perseguíen ab ardor (52). Marucchi reproduheix una escena semblant d'un sepulcre, trobat a la via Prenesta, cristià indubtable, perque hi ha 'l Bon Pastor y una orant; es també l'escena de caça ab xarxes verticals, cap a la qu' empenyen als animals uns caçadors atiant als gossos (53).

Queda encara exemple a Espanya d'aquestes representacions d'escenes de caça supeditades a altres escenes bíbliques y a les sobiranes de Gloria en pintures mólt posteriors d'Esglesia; a Sant Baudel de Berlanga, en plena Castella (54).

La persecució o cacera de cervo y cervies està amplement representada a Centcelles en la part menys malmesa y més extensa del mosaych y en que l'assumpto se pot seguir casi en tots els séus detalls. Un gran cervo de llargues y embrancades banyes galopa entre dues cervies a la banda de ponent del fris. Una de les cervies està casi complerta, mira enrera; de l'altra hi ha 'l cap y coll; del cervo se'n veuen les banyes y orelles, el coll, tot el cos ab l'arrencament de les potes; li manca lo restant del cap y 'ls peus. Derrera

(49) Id. id., I, 382, 387, etc.

(50) Id. id., I, 203.

(51) Bartoli: *Pict. vet. Nas.*, I, xxvi. — Wilpert: *Pitture delle catacombe romane*, I, 269, n. 2. — Bertaux: *L'art dans l'Italie meridionale*, I, pl. 79. — Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, I, c. 711, 739, 890; II, 163, 3301, 3307; III, 1099.

(52) Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, III, 1094.

(53) Marucchi: *I monumenti del museo cristiano Pio-lateranense*, 1910, I, xxiii.

(54) M. Gómez Moreno: *lg. Mozar.*, pl. 317, I, cxxii.

d'ells, entre 'ls fragments del fris, s'hi veu un braç d'home que fueteja ab una tralla; més enllà una basilica o casa ab teulada a doble vessant, tres finestres rectangulars y un *oculus* al frontó, decorat ab una guirnalda o eucarpa triomfal, al costat d'una torratxa quadrada. Devant dels cervos hi va un home a cavall; tanquen el pas unes estaques dretes que sostenen un filat o xarxa vertical. A l'altra banda d'aquest un home ab un feix de vergues a la mà; el trajo es mólt comú en les pintures dels primers monuments y còdex cristians (55); porta una túnica blanquinosa, curta fins als genolls; en cada pany de la falda hi ha com un *orbiculus* negrós; a les espatlles hi du una valona. Més avant, fragments de mosaych y de figures d'homes vestits semblantment, portant a coll xarxes plegades, estaques y fexos de vergues; encara més enllà dos cavalls descarregats... una clapa grossa en el mosaych y després altres fragments de figures menant gossos lligats ab cordes y, finalment, altres cavalls carregats ab grans fexos de xarxes y homes que 'ls menen duent al coll llargues estaques o pals y tralles. Una curiosa particularitat a interpretar: varis dels cavalls figurats, al menys tres, estàn marcats a l'anca dreta ab dues lletres: la primera, una mica confosa en el text del mosaych, es una L o potser una I; la segona es clarament una C.

L'argument del fris inferior de la cúpula de Centcelles resulta prou clar: es l'acabament o retorn de la persecució o cacera del cervo y de les cervies. Es un acabament de la persecució perque 'ls homes porten les perxes y 'ls cavalls carregats de xarxes; els homes menant els gossos marxen en direcció contraria al lloch hont queden els cervos y les xarxes esteses; al costat d'aquestes els cavalls descarregats hi presenten la gropa; los homes a cavall, al devant dels propis cervos, segueixen també la metexa direcció. Ara 'l sentit íntim, precís, de l'alegoría, l'argument criptich que aquesta tanca, es difícil precisar-lo, però sembla induptable que es, en sentit general, assumpto relligiós relatiu al acabament de les persecucions dels cristians primitius o a la que usualment sufren en el món les ànimes d'esperit de pau o inotensiu.

(55) Garrucci: Ob. cit., l. 120 y seg.—Cabrol: *Dict. d'Arch. Chr.*, I, 1495.

Es natural qu' en aquells temps en que 'l món y l' esperit pagà eren encara vius y havien cedit escèptichs a l' invasió cristiana, hauria estat contraproduhent excitarlos altra volta ab representacions permanents esplicites que ferissen els llurs actes anteriors contraris y les llurs creencies esmortuides. Axís aquests simulacres primitius d'escenes bíbliques cristianes són més aviat alegories que tenen encara un cert ayre pagà y una imprecisió y una manca volguda del realisme que vingué després y que aleshores resultava encara repugnant a la vella massa pública pagana y fins potser a la nova cristiana.

Notàm en la successió dels assumptos d'aquesta y altres decoracions de l'època una simbòlica gerarquia ascendent. A baix, en l'arrencament, les escenes humanes, les persecucions del món; més amunt, escenes de profetes y de sants; més amunt encara, una ampla faixa decorativa de separació, y en el superior de l'esfera, escenes de verema, de recolecció o premi dels treballs aquí baix soferts...

Atribució
general.

Una tant important, visible y costosa construcció cristiana, suposa l'existència d'una Esglesia oficial o públicament tolerada y respectada. Ha d'èsser del temps de la pau de l'Esglesia. Els textos de l'Esglesia catòlica y les tradicions locals ens han dexat recorts y testimoni de les persecucions relligioses a la nostra terra, ab més o menys continuïtat, fins la pujada al imperi de Constantí 'l Gran, any 312 de Crist.

Ambròs de Morales ha recopilat, en la seva continuació de la *Crònica general de España*, les tradicions dels màrtirs cristians executats per les autoritats provincials romanes a Hispania fins a començaments del segle IV. Les del segle III semblen ésser les més cruentes a Tarragona y la seva comarca, sens dupte en relació als prossèlits que hi feya la nova relligió. Hi posa 'l vell cronista martiris en temps del emperador Maximinus, a. 235-238; de Decius, a. 249-251; concilis, apostasies y martiris en l'imperi de Valerianus, a. 253-259; el martiri del bisbe de Tarragona Sant Fruytós y 'ls seus diàcons l'any 259, en temps del emperador Ga-

Ilíenús (56). Per aquests temps senyalen Eusebi y Orosi la entrada dels Germans o alemanys a Tarragona y una seva parcial destrucció. Continúen els desastres y persecucions en temps d' Aurelianus, a. 270-275; de Dioclecianus, a. 284-305, y de Maximianus, a. 305-306. D'aquest temps suposen els martiris de Sant Fèlix y Sant Cugat, Santa Eularia y Sant Sever a Barcelona y dels màrtirs de Çaragoça y molts altres; es la derrera persecució, tocant ja a l'elevació al imperi de Constantí I Gran, la tolerancia del cristianisme ab culte públich, a. 313. Ve després la divisió de l'Iberia en províncies eclesiàstiques y l'reconexement de la de Tarragona com esglesia metropolitana (57).

Comença en aquest temps una era de relativa tranquil·litat y d'organissació en l'Esglesia Tarracòense; el seu prelat Himeri, com metropolità, té correspondencia directa ab el papa Sant Sirici, a. 384; una Decretal d'Inocenci I, a. 405, està dirigida al prelat Hilari de Tarragona pera ésser comunicada al episcopat de la Península (58); y aquestes relacions devien continuar encara l'any 455, en que l'bisbe metropolità Ascani governava ja, rebent poch després del papa Sant Hilari unes noves decretals pera tots els bisbes de la Tarracòense, a. 464-465.

La numismàtica constantiniana de Tarragona indica la penetració dissimulada, flanquejant, del Cristianisme en aquella societat pagana o escèptica d'una banda y incipient catòlica de l'altra. Al meteix temps que dedica a Constantí l'Emperador medalles en quines se li tributa una mena de culte solar pagà, associantlo a l'imatge del Sol del déu August o dels seus atributs, o posantli un nimbe solar (59), en altres la creu grega apareix en lloch secundari, al costat de l'imatge o simulacre del déu solar ab l'inscripció *Soli invicto comiti*, o devant del ara, o en combinació ab lletres o inicials de significació críptica com: C. R. ☩ P. (60).

(56) Morera: *Tar. crist.*, I, 123 y seg. — Flórez: *Esp. Sag.*, xxv, ap. 1878 y seg.

(57) A. de Morales: *Cr. gen. de España*, l. IX, c. XL-L y l. X, c. I-XXXII. — Flórez: *Esp. Sag.*, t. XXIV. — Morera: *Tar. Crist.*, I, p. 129-151.

(58) Morera: *Mem. o descr. hist. de la Sta. Ig. Cat. de Tar.*, 1904, pl. 8.

(59) Meurice: *Numismatique Constantinienne*.

(60) Carreras: *Geog. Gen. de Cat.; Descrip.*, pl. 834-837.

Però al començar el segle v havien cessat pera la Tarraconense les circumstancies favorables pera l'importació d'artistes y d'obres monumentals de la Metròpoli. L'invasió dels goths, l'assalt de Roma per Alarich, a. 409, y l'establiment immediat y 'l domini del séu successor Ataulf a Barcelona, venen a modificar profundament l'estat de relació ab Roma de la Tarraconense. La ciutat de Tarragona continúa baix el domini directe de la metròpoli, però ja no les terres de la que representava ésser la capital; sotsmesa o disputada pèls nous invasors o pertorbada per les seves correries o pèls alçaments contra 'l fisch romà dels pobles que a la Tarraconense li quedaven encara en dependencia. Fragments dels texts d'escriptors d'aquells temps y dels immediats, per exemple 'ls de Salvianus y Idatius, indiquen aquest estat de coses (61).

A mitjans del segle v, a. 469, una guerra entre 'ls pobles barbres invasors ve a acabar aquesta situació. Les tropes del rey goth Eurich retornant victorioses de la guerra ab els sueus, se dirigexen contra Tarragona pera destruir aquella darrera representació del poder romà. La vella ciutat es presa, saquejada y incendiada; les seves runes y les excavacions modernes li senyalen clarament aquesta fi (62). Vingué a quedar reduhida a una mena de fortalesa, habilitada més o menys constantment.

La gran ciutat ja no torna a ésser tal fins a la restauració d'ella pèl comte de Barcelona Ramón Berenguer III, a. 1118, qu'entrega les runes pera restaurarla al bisbe de Barcelona Sant Olaguer, designat arquebisbe metropolità de Tarragona (63).

La situació, donchs, favorable o precisa pera la creació dels primitius grans instituts de la nova religió a Tarragona fôu des de la proclamació de la tolerancia d'aquella, a. 321, fins al desprendiment definitiu de la Colonia, a. 469, y encara se tindria potser de limitar molt més, fins a l'invasió dels barbres y la mort d'Ataulf, a. 415.

(61) Hernández y Morera: *H. de Tar.*, 1, 2.ª p., pls. 80-87.

(62) Id. id., pls. 86-104.

(63) *Marca hisp.*, ap. CCCLVIII, c. 1247.

La creació d'un gran institut religiós primitiu de peregrinació, predicació y conversió a les noves doctrines en les afores de l'antiga capital en el segle IV, s'esplicaria racionalment. No s'ha descobert entre les runes de l'antiga ciutat romana cap de les cristianes primitives que per sa importancia se puga comparar de lluny a Centcelles. A la vella capital romana de la Tarraconense devien encara ésser viventes les generacions que havien pres part a les lluytes religioses y als martiris de a finals del segle III; no's podien haver apagat de moment els odis entre'l vell món oficial opressor y'ls oprimits de la nova religió. Era millor pera els progressos d'aquesta, pera'l séu prosselitisme, un cert apartament sense fer abandono de la capital, l'elecció d'un lloch a curta distancia hont poguessin arribar ab fàcil seguretats els nous conversos de la ciutat y'l camp de Tarragona, baix la protecció d'una colonia fidel ja tota ella. La situació de Centcelles junt al Tulcis o Francolí, en la ribera oposada y a curta distancia de Tarragona, baix l'acció d'un poblat estratègicament situat y de nom tant significatiu cristià y imperial com Constantí, hauria respost encertadament a una elecció rasonada d'aquest caràcter.

Cal recordar l'història religiosa y la topografia monumental de la ciutat intramurs romana de Tarragona pera convence's de les dificultats invencibles que hauria tingut la nova religió pera emplantarhi a dintre'l temple, catedral, baptisteri y cellès de l'importancia que suposen els rites d'aquella església y la descripció dels edificis aludida en els missals visigòtics de Sant Isidoro y'l còdex gòtic Veronès (64). En el recinte de les muralles ibèrich-romanes hi estaven acumulats tants serveys y edificis civils, militars y religiosos pagans, que sorprèn qu'encara pèl lloch corresponent a les pedreres del port s'hi hajen trobat restes d'habitacions luxoses privades; sembla que després dels grans edificis públics romans no hi tenia de cabre res més. Recorde's l'existència dintre dels murs: del Arce o ciutadela ab el séu aquartelament pretoria; el temple d'August al mitg de la seva gran plaça porticada; la plaça del Foro

(64) Flórez: *Esp. Sag.*, xxv, pl. 12.

ab les seves dependències administratives; el Palau o Pretori; el gran circh que tancava de banda a banda la ciutat alta, separantla de la part baixa, y en aquesta, el Gymnàs y les Thermes; el Teatre; els temples de Neptú; de Juno; dels Geni Tutelar... la platja y dependències annexes al servey del desembarcader d'una gran metròpoli... Era precis destruir edificis oficials o utilitzarlos pera 'l culte o la cessió de les grans cases de magnats (que acusaren les excavacions de les pedreres del port), pera l'emplaçament de la basílica-catedral, del baptisteri, de les *cellæ*... No estaven pas els llochs estrets, ni 'ls temps, ni aquella població oficial, quina afecció o tradició pera la religió romana era prou viva pera executar aquelles cruentes persecucions y martiris cristians de tot el segle III y fins dels primers anys del segle IV, pera no sols tolerar dintre del recinte aquelles construccions ni molt menys cedirleshi el propi lloch.

Tots els autors y arqueòlechs que han estudiat la topografia de Tarragona estàn convençuts y conformes en que la major part de la metexa població romana devía ésser a extramurs del recinte oficial y que 'n aquest hi cabrien apenes uns milers, molt poch, d'habitants. Ab rahó, donchs, se pot suposar que la primitiva Esglesia de Tarragona s'establí en un dels suburbis d'aquella gran metròpoli.

La construcció de Centcelles té la concepció grandiosa y senzilla de plan de les obres romanes; en l'execució, la modestia de les nostres construccions rurals. Està feta tota, parets y voltes, de rebles menudes y planeres, d'esquerdes y de morté bast, ordinari, com totes les construccions dels *pagi* o pageses de que 'ns parlen els llatins y qu'entre nosaltres són la fàbrica u obra nacional fins al segle XI. Parets y voltes d'esglesies, murs de castells y viles, cases, barraques rurals o *cucons*, murs de terraplens de les vies romanes restaurades, ponts..., tot es d'aquesta fàbrica. N'hi ha exemples notables, voltes de naus de vuyt o deu metres com a Sant Pere de Roda, a la Sèu d'Urgell, a Sant Llorenç dels Piteus..., ponts ab archs de prop de vint metres de llum com el de la Pobla de Lillet, grans troços de la via Màxima Augusta Aureliana, dita després Francesca, com l'immediat a Sant Sadurní de Noya, y queda encara entre nosaltres com obra de fàbrica moderna en les regions pirinenques. A Cent-

celles adopta de les sabies construccions romanes la fàbrica de mahons en combinació ab les parets de pedra y les rosques de reforç, també de mahons, ab junts groxuts en els rompiments dels murs y en els caps y penetracions de les voltes.

La calitat y les mides o marques dels mahons usats a Centcelles són les mitjanes comunment usades pèls romans en els séus *lateres cocti* ordinaris, quadrats, o sia de 295 X 295 X 40 milímetros, y estàn usats en fàbrica mixta a la manera clàssica romana dita *emplecton*, ab junts groxuts propis pera llur combinació y resseguda equilibrada, ab les parets de rebla o esquerda (65).

La decoració de la volta contrasta ab la construcció de caràcter rural de Centcelles; té caràcter altament monumental y francament clàssich-romà del segle IV. Es un mosaych grandió fet probablement a la metexa Roma o potser a Bisanci, o per artistes y ab materials d'allí vinguts. Es de tesseles de marbres de riquíssimes colors; quan el brill desitjat y les gradacions de color ho exigexen usa tesseles de pasta de vidre. La modelació de les carns humanes, dels pelatges dels animals y els escalats de colors en els ornaments, són perfectes. El dibuix de figures, animals y adornos es grandió y naturalista, res encara de maneres abisantinades, es purament clàssich. Potser en la decoració s'hi podria notar alguna influencia oriental, mólt poca o incipient. Les alegories, ja ho hem vist, són totes tretes de les purament juheves, llatines y itàliques dels primitius monuments cristians.

Estudiada la serie històrica dels mosaychs figurats o decoracions anàlogues, el mosaych de Centcelles ve a formar en la serie entre 'ls mosaychs romans francament pagans dels musèus de Tarragona, Barcelona y Gerona, y les decoracions de les tumbes cristianes de Gala Placidia a Ràvena, precedint induptablement d'istil, materials y caràcters als bisantins de Ràvena y Constantinopla dels segles V y VI. Els demés mosaychs peninsulars ibèrichs de les petites basíliques fins avuy trobades, són mólt mesquins y grollers al costat d'aquest.

(65) Leger: *Les Trév. pub. aes Romains*, 78.

Devia ésser una obra regia, costejada per persones o institucions poderoses; estava dibuxada y executada per excelents artistes; no cònexèm res en el seu ordre y època que sia superior als pochs fràgments triturats que 'n queden.

Les sales
tricornal y
circular.
Atribució.

La disposició de les construccions centrals de Centcelles no respòn a les plantes rectangulars, d'una o varies naus, ab creuer o sense, ab absis, diaconion y protessis, més o menys simplificats, de les primitives basiliques cristianes, ni a les plantes més complicades de les esglésies cupulars bisantines; més aviat pertany als primers termes de la serie de les esglésies rodones anexas a les antigues basilicals.

Aquestes formes polilobulades y circulars eran apropiat per a les ceremonies d'abjuració, confessió y baptisme de nous conversos que les basiliques de plantes rectangulars. La ceremonia se verificava aquí en mig dels fidels, ab aquests al entorn dels celebrants y dels neòfits, no al cap d'ells en un presbiteri y altar apart. A cada programa hi respòn la forma: circular o lobulada, per a'l baptisteri y llocs de pura conversió; rectangular, ab els seus absis per a la celebració del culte per un clero nombrós y geràrquich, al cap d'un públich de fidels girat tot ell cap al altar y l'orient, envers la Terra Santa, d'hont vingué la llum suprema.

La juxtaposició de les dues sales llatines de Centcelles suscita la qüestió de si són contemporànies; tals semblen. Convindrien series excavacions y exploracions de la fàbrica per a determinarho més exactament y es probable que sense grans resultats per a l'arqueologia general.

De totes maneres la sala circular té la primàcia en importància constructiva. Hi ha senyals evidents que 'n ella se celebrava'l culte principal y en ella se conservà fins a la època moderna, fins a la desamortisació, dedicada al culte del apòstol y màrtir Sant Bartoméu. Aquesta sala tenia una o més dependències subterrànies ab llum d'una finestra al nord, encara visible al exterior. L'excavació única o principal, avuy subterrània, sembla que 's rectangular, coberta ab volta de canó seguit, y mólt reduhida, uns 4 metres de llarch per 2. Avuy està forrada ab un revestiment modern y serveix de cup per a vi.

La planta quadrilobulada y la seva anàloga tricoloral la tenen varies de les construccions religioses cristianes primitives, però principalment los *martyria*, *cellæ memoriae* o *cellæ*, capelles commemoratives en una *area* funerària. D'aquestes *cellæ* són molt semblants de composició, baxes proporcions, mides y construcció ab la sala quadrilobulada o tricoloral de Centcelles, la *cellæ* de Sant Sixte y Santa Cecilia y la de Sant Soter a Roma, aquesta més reduhida (66). Són unes petites basíliques, *basilicula*, alçades sobre la tumba o en memoria de sants màrtirs (67). L'advocació de Centcelles en els temps moderns era la del apòstol y màrtir Sant Bartoméu. Faltaria averiguar si abans de l'invasió sarrahina tingué advocació de caràcter més local o de sant del país.

Sala lobu-
lada.

Com la de Centcelles, les *cellæ memoriae* de Sant Sixte y Santa Cecilia y de Sant Soter tenen els quatre archs torals fets d'amples rosques de mahó, de groxuts junts, y les arcades dels ninxos, relativament a l'amplada, se presenten sumament reduhides d'altura, venint a pendre un cert caràcter sepulcral. La construcció total, per aquesta causa de falta d'alçada, no sembla pas destinada a lloch de pública concurrència, ni de festa religiosa, més aviat es el lloch de reculliment y de poca concurrència. Lo meteix se pot dir de la reduhida porta que des de la sala circular hi conduheix.

Dóna idea de lo que venien a ésser aquesta mena de construccions mortuories, ab els séus grans sepulcres de marbre posats a terra, en l'embocadura dels ninxos, y la seva volta per aresta y baxes proporcions, la tumba de Gala Placidia a Ràvena, edifici més modern, encara que aquesta tumba no té 'ls quatre absis en cercle o ninxo, sino rectangulars coberts a punt redó (68). L'impresió devia ésser molt semblant al interior.

El culte a les reliquies dels Sants Màrtirs era entre nosaltres tant extremat com a Roma. Dels de Tarragona,

(66) Rossi: *Roma sotterranea*, III, l. 39. — Marchi: *Monumenti primitivi*, l. XLVI y XLV. — Leclercq: *Arch. Chr.*, I, 330-333. — Cabrol: *Dic. d'Arch. Chr.*, II, c. 2894 a 2904.

(67) Rossi: *Roma sott.*, I, 117. — Kraus: *Gesch. der christl. Kunst*, I, 270. — Lasseyrie: *L'Arch. rel. en France*, pl. 62.

(68) Colasanti: *L'Arte Bisantina in Italia*, 1912, l. I, 6, 7.

Sant Fructuós o Fruytós bisbe y 'ls séus diàcons Augurius y Eulogius, que moriren cremats en aquella ciutat el 21 de Janer del any 259, en el quint del imperi de Galienus y Valerius, consolat de Marcus Aurelius Memnius Fuscus y Pomponius Basus, baix el govern d'Emilianus, refereix el cronista Ambròs de Morales, prenentho del himne de Prudenci, que 'ls cristians se donaren tal pressa a recollir els òssos y cendres d'aquells màrtirs, que en un moment quedaren repartits, més que per aparició en somnis dels metexos sants, foren reunides les seves reliquies y enterrades juntes, perque aixís convenia que 's guardassen.

«En el misal de San Isidoro—diu a continuació—se hace mención de haber muchas reliquias destes en un lugar que allí no se nombra, aunque se hace mucha fiesta desto» (69).

El missal gòtic de Sant Isidor y 'l còdex gòtic Veronés, senyalen clarament un lloch especial, temple o capella, o cella, hont se guardaven les reliquies de Sant Fruytós, prevenint, després del ofici del màrtir Sant Vicents, que de la catedral se vaja a Sant Fruytós a dirhi una oració especial: *Item Completuria post explicitas Laudes, quas psallendo vadunt usque ad Sancta Jherusalem* (catedral), *quæ IN SANCTO FRUCTUOSO dicenda est.* Y l'oració diu: *Lætare Jherusalem, quoniam FILII tui collecti numerosæ collectionis tibi personent laudes: quæsumus proinde Deus, ut in Hujus Sanctæ Matris* (l'església de Tarragona) *gremio constituti, perpetuum tibi. Alleluia...* El meteix missal indica que l'ofici gòtic dels Sants Fruytós, Auguri y Eulogi, fou compost en el lloch y poble consagrat per llurs reliquies: *Huic peculiarius loco et populo venerabilium Reliquiarum presentia consecrato* (70).

En les actes d'aquells sants se compta també la divisió de les reliquies d'ells y l'ordre de restituirles pera ésser guardades reunides en un sol lloch... *de cineribus... restituerent sine mora: unoque in loco simul condendos curarent* (71).

L'Himne de Prudentius, segle IV, en honor dels metexos sants, reproduheix iguals circumstancies y que les reli-

(69) Ambròs de Morales: *Cont. de la Crón. Gen.*, l. IX, c. XLVII.

(70) Flórez: *Esp. Sag.*, xxv, pl. 12.

(71) Flórez: *Id. id.*, xxv, ap. 1.

quies retornades havien d' ésser o estaven guardades en una urna de marbre:

Mandant restitui, cavoqué claudi

Mixtim marmore pulverem sacrandum (72).

D'aquestes urnes de marbre o sarcòfachs del segle IV n' hi ha, entre altres, el notable exemplar empotrat a la façana de la catedral de Tarragona, en la part construïda al segle XII. Es d' un tipus conegut y probablement sortit d' un taller de Roma. Guarda per les seves columnes salomòniques una certa analogia ab la decoració de la cúpula de Centelles y es probable que 'l sepulcre de Sant Fruytós y els seus diàcons fós per l' istil y fins podria ésser el mateix.

Segons les tradicions cristianes, les cendres dels Sants Màrtirs foren tretes de la seva urna per Sant Justinus y uns seus companys, fugint de l' invasió sarrahina, y foren depositades en altre santuari prop de Gènova, hont encara en temple de la seva advocació són venerades (73).

La situació de l' església apart dedicada a Sant Fruytós ha sigut molt discutida. Ne parlen els documents de la repoblació de Tarragona com d' un lloch independent, que sembla fora de ciutat. Hi aludeix com a tal el príncep Robert en el seu codicil de 1154 (74); la donació del arquebisbe Bernat Tort als canonges, a. 1159, la comprèn y parla d' ella com de cosa separada, ab tot l' alòu y honor seu, cultivat y erm, ab els delmes y primícies del mateix alòu (75). La constitució magna del arquebisbe Berenguer de Vilademuls en favor de la canònica, a. 1193, també confirma la donació y es singular que la fà seguir de la de la vila de Constantí, de la de Reus y d' altres del mateix camp: *veluti ecclesia Sancti Fructuosi, et ecclesia de Villa Constantina, et ecclesia de Reds...* (76).

La sala gran circular y ab quatre ninxos de Centelles, cuberta ab volta esfèrica, alta, es de forma propria dels bap-

Sala circular.

(72) Id. id., ap. II, pl. 191.

(73) Id. id., xxv.

(74) Morera: *Geog. Gen. de Cat.; Tarragona*, pl. 245.

(75) Villanueva: *V. lit.*, XIX, pl. 217.

(76) Id. id., pl. 227.

tisteris; recorda especialment l'anexe a Santa Sofia a Constantinopla, edifici de magnitud al que s'hi reuniren concilis. Per les seves dimensions ne deyan μέγα φωτιστήριον (77).

Els baptisteris eren generalment edificis circulars u octagonals regulars, y com aquest distints del temple y afectes purament al baptisme dels catecumens, nombrosos en els primers temps de la pau de l'Esglesia. Havien tret el nom del bany fret circular que hi havia en els balnearis romans en la seva *cella frigidaria* (78). El baptisteri de Sant Joan les Fonts de Ràvena ens mostra el desenrotllament a que arribaren les mides y decoracions en marbres y mosaicchs d'aquests edificis, especialment les seves grans voltes esfèriques (79). Eren aquestes grans sales pera l'acte del baptisme, de festes solemnes y nombrosa concurrència, y en aquells primers temps de la pau de l'Esglesia els baptisteris en edifici apart y propriament dits estaven exclusivament anexas a catedrals (80). Tals eren els de Ràvena, de Grado, Aquileja, etc. (81).

Els arqueòlechs que pogueren examinar les subestructures de la sala circular de Centcelles, comproben l'existència d'una volta subterrània, d'arch semicircular, de quatre metres de llarch per dos d'ample y altres tants d'alt, construïda de petit aparell romà, que suposen era senzillament un desaygüe, hont anirien a parar les sobrants d'una piscina superior, y que tenia a més altra volta més petita a sota, com una mena de clavegueró pera tirar les aygües al riu pròxim. La semblança de disposició dels desaygües, que havien de tenir les piles dels baptisteris, ab les dels banys, del frigidari, de quines prengueren origen, féu que's confongués aquesta sala ab un gran bany romà.

Runas latorals. Atribuïdo.

De les de llevant extremes, la paret recta, que té un gruix d'un metre... y archs de pedra picada a les finestres, dues y a distancia considerable, s'ha de reconèixer que

(77) Hobtzinger: *Die altchrist. Architektur.*, pl. 213, f. 144. — Cabrol: *Dict. d'Arch. Chr.*, II, 431.

(78) Leclercq: *Arch. Chr.*, I, 86.

(79) Id. id., II, 123. — Porter: *Med. Archit.*, I, 74.

(80) Lasteyrie: *L'Archit. rel. en France*, 121.

(81) Colasanti: *L'Arte Bizantina en Italia*, 1912, pls. 1, 2, 8 y l. 1 a 4, 8...

pertanyeren a una gran construcció, posterior a les sales centrals y a les demés runes, de caràcter monacal o civil. Per lo poch que 'n queda no hi ha lloch a determinarho més fixament. L'absidiola anexe es anterior y guarda una certa relació ab les runes extremes de ponent. Són aquestes un fragment de nau lateral d'església o basílica, anexe o adjunt al atri, del que 'n queda un bocí de paret. Aquesta construcció devia ésser de tres naus y ocupar amplada igual o poch major que la de les sales grans subsistents, venint pròximament a tiráda ab els paraments nort y sur d'aquestes, les seves parets externes laterals. La distancia entre l'angle existent y la sala lobulada, 30 metres, permeteria una església o basílica considerable. L'orientació general o del axe major hauria sigut a llevant com de costum, ab una desviació de 30° cap al nort, seguint pròximament l'axe comú de les dues grans sales circular y lobulada. El nivell del terrer de les runes del angle de ponent es cosa d'un metre més baix que 'l de les dues sales; es pròbable que hi hagués grades interiors que alçassen el presbiteri y 'l cap del temple sobre l'entrada.

Les naus laterals d'aquesta construcció haurien tingut de quatre a cinch metres d'ample y haurien format trams cuberts per voltes d'aresta a manera romana. La nau central hauria pogut tenir uns set metres d'ample y tot plegat vindria a constituir una església o basílica de regulars proporcions.

Les absidioles laterals que subsistexen obertes en les parets de llevant y de ponent de Centcelles, recorden perfectament les múltiples *cellæ* d'igual forma, també laterals, que's veyen a lo llarch de les parets exteriors de les grans basíliques llatines de Roma, com per exemple a Sant Pau fora 'ls murs. L'angle en runes que subsisteix a ponent de Centcelles, recorda la disposició del atri y paret lateral de Sant Apolinar in Classe.

Passa encara per davant d'aquestes runes un camí públich, avuy reduhit a les finques vehines. Altres camins conduexen directament a Constantí y Tarragona des d'elles.

L'època d'aquestes runes era també d'influencia o tradició romana en la seva construcció. Mostren aquests petits restes, abans descrits, que no s'havia interromput encara

aquella sabia tradició. Devia ésser aquesta construcció contemporànea o de poch posterior a les dues grans sales subsistents. En el principi d'examinarles havia pensat que podien ésser molt més modernes, més tots els detalls de fàbrica y precaucions d'execució, ja abans detallats, acusen una estructura romana o tradició directa d'ella.

Conclusions

I. Centcelles són les runes d'una institució religiosa cristiana del segle IV y potser del següent, sempre anteriors a l'invasió y destrucció sarrahina. Contenen: una gran Sala Baptisteri; els restes d'una *Cella memoria* de les dedicades a un o varis Sants màrtirs, y l'angle sudoest arrunat d'una Esglesia o Basílica, probablement de tres naus, y algún altre reste de parets d'edificacions importants no precisables.

II. Hi ha indicis de que hagué de servir Centcelles, al menys temporalment entre 'ls segles IV y VII, de residència episcopal de Tarragona, y consta que al segle VI hi havia *no lluny de la ciutat*, una gran institució monacal fundada pël bisbe Sergi.

III. No's conexen en el recinte dels murs de Tarragona runes ni emplaçaments de l'antiga Basílica bisbat y baptisteri corresponent de l'època romà-cristiana y visigòtica. Hi ha notícia certa de que existia també una capella o *cella-memoria* dedicada al bisbe màrtir Sant Fruytós y als séus diàcons Augurius y Eulogi en l'època visigòtica en lloch o poble apart; tampoch tenen lloch assignable dins el recinte de la ciutat.

IV. L'Episcopat tarragoní, entre 'ls segles IV y VII, figura com funcionant regularment, casi sense interrupció, ab relació ab el Papat y com Metropolità ab altres bisbats de la Península, sense que hi presentin obstacles permanents les varies destruccions parcials y casi totals del recinte fortificat en aquells temps, lo que 'l fà suposar exterior o deslligat en gran part de la sort de la ciutat murada, al menys en los períodes de destrucció o despoblació d'aquesta.

V. Les noticies y conclusions anteriors porten a creure que l'institució religiosa de Centcelles entre 'ls segles IV y VII desempeñà 'l paper principal, temporal o continuament, en les funcions de l'Esglesia episcopal o

metropolitana de Tarragona, en el culte dels seus Sants màrtirs, quina dedicació principal era de Sant Fruytós, y en les conversions y baptismes dels comarcans, en les èpoques de dominació romana y visigòtica corresponents. No's conexen documents ni monuments o runes que oposar a aquesta funció preeminent.

CONTESTACIÓ
DE
D. JOSEPH MARIA ROCA

SENYORS ACADEMICHS:

La diada d'avuy es diada de gaudi en aquesta Corporació literaria perque hi entra, pera pendre possessorí del setial que li pertany y conviure ab nosaltres la vida gremial, una rellevant personalitat qui, per voler de la Providencia, ve a substituir al jurisconsult En Francesch Romani y Puigdenegoles, tan enamorat del Dret de Catalunya com En Domenech y Montaner ho es de l'Historia. La venera del rusch y de les abelles que d'ara ençà honorarà' l pit del novell acadèmic y que havia pertenescuda a En Romani, a ben segur que no anyorarà els batechs d'aquell cor catalanesch de bona mena que s'abrusava de santa indignació per la injusticia y s'amarava de tendresa per la bondat, ja que de bell nou els tornarà a sentir ab la metexa intensitat, ab el meteix isocronisme, perque' l cor d'En Domenech se mou al impuls dels metexos sentiments, humaníssims si voléu, però d'un humanisme seleccionat y espiritualment aristocràtic.

Tots el conexéu En Domenech y Montaner: es l'arquitecte que féu brostar com per art d'encantament de la marresma ciutadana, quan l'Exposició Universal de Barcelona, aquell Hôtel Internacional de meravellosa concepció y, en sa execució, prodigi de rapidesa. Ell projectà y dirigí'ls bells edificis de l'Institut Pere Mata de Reus, sabiament adequats a la llur finalitat científica, social y humanitaria, pera asil d'infeliços aments, y l'Hospital de Sant Pau, incomplet encara, monument bastit a la Caritat, que axoplugarà'ls necessitats de sanitat y agombol per amor de Déu, desferres socials d'aquesta Humanitat disbauxadora y frè-

vola, d'aquesta Barcelona sempre flagellada y sempre ubèrrima, que tants milions llença debades en luxes y platxeris: hostes que molts d'ells hi esperaran l'hora corprenedora, l'hora del suprem trànsit, veyent en sa imaginació l'esfumada imatge d'una llar llunyana, anyorant una familia volguda! Héusaquí perque l'arquitecte, al projectar lo gran Nosocomi, féu que'l cor col·laborés ab lo cervell y, gracies a la fusió del sentiment y la saviesa, els pobres malalts, sols ab lo sofriment, sense l'escalf dels séus, tindran *comfort* y veuràn a l'entorn llur, en lloch de la serietat claustral, severa, impassible, de les grans quadres tètriques, generadores de tristesa, hont s'hi respira una atmòsfera espessa que ofega o un ayre gelat que mata, notes de color hermosament combinades, com si l'ambient els somrigués esperançador, portantlos a l'esperit alenades de conhort maridades ab raigs de sol: aquestes construccions honoren l'arquitecte qui les ha dirigides y el poble que les rumbeja.

També es obra d'ell el casal del Orfeó Català, qu'en dies d'audició musical palesa pràcticament la bondat de les lliçons d'acústica aplicada als edificis, lliçons donades per En Domenech en sa càtedra y que sols trobaven parió en les que sobre illuminació solar també explicava ell meteix. Aquestes sabies lliçons, junt ab altres, se són extingides, no per agotament ni per deficiencia física o intelectual del lector, sino de cop y volta, per la cruesa del uniformisme burocràtic qui, assessorat per les inanimades partides de naxement, decreta les jubilacions automàtiques, en lloch de decretarles inspirantse en procediments conscients y aciençats, assessorats per l'apetit. Y ab la càtedra dexà ensempls la direcció de l'Escola d'Arquitectura que ab tan bon acert havia regida durant vint anys. Si be renuncià la direcció ab indiferencia, la càtedra la dexà ab recança, car En Domenech la sentia la sublim missió de l'ensenyança, no com alguns abegots de l'arna universitaria, que sols concebexen el romarinar de la nòmina y la bresca de l'escalafó; ell era mestre perque ensenyant expansionava'l séu esperit, li agradava ensenyar perque sabia ensenyar y perque podia ensenyar, y efectivament, en la seva aula s'hi aprenia sempre. La prova que ha sigut mestre de fet, la donen tàcitament arquitectes qui, anys ha sortits de l'escola, encara's vanten d'haverli

sigut dexeables. Ell l'ha plasmada aquesta generació, que sentint les modernes concepcions del Art les articula y agermana ab les tradicions de la nostra arquitectura, senyals de nostre llinatge gentilici que desperten la devoció a la terra. És clar que constituexen una falange reduida, com sempre ho són les seleccions, però aquests escullits difunden la doctrina y 'ls procediments del mestre y aquest veurà perpetuada ab novells rebrols la seva obra y al passar la llinda de l'Eternitat, que Déu faça tardi mólt, podrà recordar el conegut vers d'Horaci: *Non omnis moriar...*

Mes ab tot y ésser un home d'alts merexements y de reconegut prestigi en l'exercici de l'arquitectura, si sols hagués esmerçada la sapiencia en l'estudi, pràctica y ensenyança d'aquella, l'ingrés d'En Domenech y Montaner a l'Acadèmia de Bones Lletres, pèl sol fet d'ésser un arquitecte modern, resultaria paradoxal. Però es que ab En Domenech se podria repetir l'anècdota d'En Rubens quan, trobantse prop del Rey d'Anglaterra, en missió diplomàtica, el visità en son hostatge un ministre anglès qui al veure 'l treballant enfront el cavallet, exclamà: — *Es curiós contemplar un diplomàtic qu' en sos moments de lleure pinta* —. Perdoni Vostra Honor—respongué l'artista —: *jo soch un pintor que dedico a la diplomacia el temps que'm dixa lliure la pintura* —.

Nostre acadèmich no 'n tenia prou essent arquitecte de cap de brot, donchs que s'es feta una extensa erudició y es possehidor de conexements de Literatura y d'Historia en totes llurs manifestacions. Sentint la relligió de la cultura y del séu esbandiment, s'ha prevalgut y 's preval, pera sembrarla a axam, de la ploma, la paraula, el consell, la conversa, l'exemple, y ell ha dexada estela en la direcció de l'*Historia del Arte*, qual primer volum es abastament pera ferli el prestigi y en la direcció de la Biblioteca *Arte y Letras*, poderós medi de divulgació cultural, car en ella s'hi acoblaren les primeres figures de la Literatura castellana.

Penyores literaries d'En Domenech ne són els discursos llegits des de les Presidencies del Atenèu, dels Jochs Florals y de la històrica Assamblea de Manresa. Discursos que 'n les respectives corporacions justament romanen com fites perdurables del séu Priorat. Però jo, malgrat no possehesca

autoritat literaria y estètica pera judicarho, tot y retent el degut homenatge de la meva admiració als esmentats treballs, reveladors de fonda preparació y de riquesa de conexements per la diversitat dels temes, preferexo els sengles elogis fets en memoria d'amichs estimadíssims: En Joseph Vilaseca, N' Antoni Gallissà, l' Emili Vilanova, En Francesch Alió, N' Ildefons Suñol. ¡Com les descriu de mà mestra aquelles ànimes excelses! Com les retorna a la vida terrenal, ab la seva ploma impregnada de sentiment y d'anyorança pèls companyons perduts per sempre més y maymés oblidats! Com hi traspüen les llàgrimes de l'autor, en aquelles oracions funeraries, perpètuines que un gran cor ofrena a l'amistat entretexintne elegies, pregonament sentides y bellament expressades!...

* * *

L' il·lustració d' En Domenech es complexa; sab d'arquitectura y coneix perfectament tots els seus afluents y tots els seus derivats. Heraldista eruditíssim, domina la ciencia del blasó y es un perfecte torcimany dels seus geroglífichs y símbols, emblemes y alegories, divises escrites o figurades: de la fauna y flora naturals y mitològiques y fantasioses, de les armes parlants y dels campers, y sab els lligams y enforcaments de les families reyls, les genealogies de la noblesa catalana y el perquè de les senyals y dels estigmes. A l' ensemps que de l' Armoria dels llinatges, es també un erudit en tot lo que fa referença a l' Armoria del treball y li eón familiars els signes de l' antiga menestralia, dels antics gremis, que 'n temps de la velluria eren una força prepotent y positiva en aquesta terra de tradició democràtica, ahont los Reys tenien companyons en llurs vassalls, com palesà Alfons III a Leonor de Castella.

De la mateixa manera que coneix la vida civil de les societats pretèrites y 'ls seus vicis y les seves virtuts y 'ls seus habillaments y mobles y deportes, es conexedor dels secrets de les antigues edificacions, dels castells senyorials y dels palaus ciutadans y dels ginys de que's valien pera bastirlos; sab les meravelles portades a terme per aquelles voliòrs d' artistes, anònims la majoria d' ells, des de l' arqui-

tecte a l'imaginayre, passant pèls mestres de pedra, de fusta y serrallers, que recorrien Catalunya y 's donaven per ben pagats ab soldades irrisories, treballant sols per la vida de les families llurs, no pensant que 's laboressin l'immortalitat tot hi bastint aquelles fites senyaladores de la civilització catalana.

En lo séu fadrinatge intervingué ab activitat y eficacia en l'esbart de jovincels que sense dirse intellectuals, perque eren inteligents, constituïen les avançades de la Literatura Catalana en totes les seves modalitats y cayres; y málgrat llurs minyonies y fradrineses, mantenien el séu criteri ab respecte y consideració envers llurs predécessors y mestres; bell exemple a seguir per les colles o bandos qu'enlayren l'ordinariesa a la dignitat de deessa y a faysó d'insectes orthòpters grillejen per revistes y cenacles ab estrident monotonía llur riquesa intelectual: com els grills, furguen perque no saben volar, y com ells, havent desconegut llurs pares literaris, també morirán sense ésser coneguts dels séus fills.

Home fet, ab personalitat guanyada pèls propis merexements, la posà al servey de tot lo que contribuís a la nostra renaxença; ell fôu qui des del Consistori manresa llençà al mar de la pública discussió — segons frase seva — l'Arca Santa estotjadora de les Taules de la Lley Catalana. Y més ençà formà entre l'estol de patricis que per diversos viarany y a ple ayre pretengueren copsar flor de ginesta pera encañifar el pas solemne de la Catalunya triomfant y abstrets ab llurs idealismes se'n entraren dintre un argelaguer d'ahont n'exiren ab les vestidures esflagarçades, y nafrats espiritualmente retornaren a llurs payrals lassos y acorats de la fallida escòmesa, tal y com ells la concebiren, immaculada y pura, en llur criteri patriòtich y digne.

No obstant, els mancaments dels homes y les defeccions sofertes, els tempiris y les malvestats, no li han feta perdre la fè en el dogma, que arrelant en el fons del séu cor trascendeix en tots los séus actes; perxò la característica d'En Domenech y Montaner es l'haver assolit el mullerament del Art ab l'Historia de la terra, fins al punt que sembla com si les policromades miniatures dels manuscrits y les figures

de les gàrgoles y capitells y mènsules y les imatges dels retaules que agensen les monjoyes de la civilització cristiana com són els nostres monestirs, les nostres catedrals y altres monuments d'arqueologia històrica, li parlin a cau d'orella com un vell amich y li expliquen per menut les Costumes y Constitucions de l'Orde y el Ritual y la Consuetud de la Comunitat, les cerimònies y els cants litúrgichs, els Privilegis reials y els concedits per l'Apostoli; li descriuen fil per randa les belleses bibliogràfiques de llurs biblioteques, els ornaments sagrats y el tresor del monestir, detallant les joyes y llurs gemmas, ab els noms dels reys, preláts, prínceps y grans senyors que'n feren ofrena o presentalla.

Si es día malestruch com el dimarç, li confien les tragedies y drames viscuts, les miseries de les quals n'han siguts testimonis, des de la del monjo qui, preferint el brial del cortisà a la cogulla del asceta, l'espasa als pater nostres y la tençó y cançó de gesta als cants del *Magnificat* y del *Miserere*, se despenja pèl finestral corondell y retorna al món en cerca d'aventures, a la d'aquell altre qui per greus mancaments es punit de reclusió y en les presons abacials menja, com diria *Jean de Troyes*, el pà de dolor y beu l'aygua de tristesa. Y ultra la vida íntima monacal, axí social com relligiosa, y les relacions de convivència, li conten com desiara les mestralades mundanals, esvahint la boyrina d'encens de l'asceteri, abrandaven la flama de la discordia enllumenant les bandositats entre 'ls germans en relligió, les velles rivalitats senyorials, les qu' esclataren quan l'elecció d'abat, les que brollaren ab lo Cisma d'occident y la successió a la Corona aragonesa.

Y no li amaguen pas l'intervenció o l'oposició de la comunitat en guerres civils o de bandositats o internacionals, la colaboració oberta o secreta en la diplomacia, consellant als Reys en moments de dupte o perplexitat... Y adhuch les estatués jacents en llurs sepulcres, dexen l'actitut hieràtica pera explicarli les gestès llurs: els Sobirans a qui havien servit bé y lleialment o als qui havien fet mala obra o feïllonia, la procedència y significació de les armories esculpтурades en los paraments de llurs sarcòfachs o dessobre llurs laudes. Y els sants y santes, àngels y arcàngels dels vitralls que irisats ab tota la sinfonia de colors callen, a l' hora del

sol morent y ab xiuxiueix cafaró, li reconten llegendes y romanç èpichs, amors fracassats, torneigs perduts, desenganys soferts...

Però en cambi, quan les confidencies són en dia sant, com el diumenge, En Domenech s' entera de les deus inestroncables de virtuts que 'n aquells seminaris de bondat brollaren, purificant y redimint l' humanitat ab l' exemple del sacrifici personal, la sabiesa del consell, la caritat sens mida, l' abnegació a ultrança, desafiant la mort ab serenitat pera salvar la vida del prohisme. Y li expliquen com els monjos, amants pera portar el conhort arrèu, en sos lleures conreuaven les lletres y les ciencies y les arts y a l' ensemps que pujaven ànimes al cel, dignificaven homes en la terra.

Y En Domenech ho sab y els sab viure aquells temps, y habituat a ovirar en l' espay, los pot aquilatar ab equanimitat sense ésser partidista. Té prou força de voluntat pera saber abstraures de les seves creencies, sentiments y passions, interpretant sabia y sanament els documents y en el séu estudi sab aillarse y autorecabar la seva independencia de criteri. Fent historia, com Fénelon, no es de cap temps, ni de cap país; no es ni ciudadà, ni patriota: es historiayre; y seguint lo consell de Fustel de Coulanges, té dicerniment de sobres pera no confondre la ciencia de l' Historia ab la virtut del Patriotisme.

* * *

Aquest enamorament de l' estudi de la ciencia històrica, aquesta forta preparació, que no 's limita a una època determinada, sino que agarbona totes les èpoques, li ha permès pensar y escriure treballs com el que acabàm de sentir, en lo qual ens ha feta revivre, encare que d' una manera esquemàtica, obligat per l' imperatiu categòrich del temps y la consuetut que 's norma, la Centcelles tarragonina, haventnos donada una idea clara, precisa, de la notabilíssima Basílica cristiana, de la seva etimología, dels séus orogens y del séu emplaçament aprop l' espona dreita del Francolí, en aquella comarca ahont la civilisació romana hi dexà forta empremta y en la qual contemplant les cares dels séus actuals habitants un se 'ls figura habillats ab *togas* y *pallas*.

Parla de les runes existents en l'actualitat, y després de ferhi consideracions y donar una sèrie de notícies històriques ab la fruició del qui's troba en son element de vida predilecte, ne dedueix, ab sà criteri, atinades conseqüències. Describint aquestes runes, començant per la construcció central y seguint pèl cos de ponent, se li sugerexen adequades disquisicions de caràcter tècnich, que van brollant de la seva ploma a mida que la descripció se descapdella. Y llavors apareix a plena llum l'arquitecte artista, o, parlant ab més propietat, l'artista arquitecte, descrivint la decoració arquitectònica y l'ornamentació: els mosaychs de figures, ab ses alegories y motius cristianes; y molt de lo desaparegut per l'acció necròtica del temps y l'estulticia humana, la seva extensa erudició arqueològica ho substitueix ab lo que coneix d'iconografies de temples o altres edificacions, y comparant, completa lo incomplert y en molts cassos refà de bell nou, ab l'imaginació y'l rahonament, lo desaparegut.

Els cervos y les cervies del fris de la base de la cúpula, li donen tema pera una erudita anotació referent a la significació alegòrica dels cervos y les cervies, fent a aquest propòsit una interessant excursió històrica per altres monuments, en los quals també n'hi figuren.

Conegut y descrit lo monument, En Domenech no seria En Domenech si no volgués saber el perque de l'emplaçament llà hont es y el motiu relligiós perque'l bastiren; per esbrinarho y arribar a una conclusió que'l dexi complascut, consulta ab la seva amiga predilecta, l'Historia y ab los aneques d'ella, y com que'ls sab llegir, no en sa lletra, sinó en son esperit, explica clarament y precisa la rahó de l'emplaçament del temple extramurs de la Metròpoli, de la qual ne dóna, aprofitant l'oportunitat, una impressió de síntesi justíssima.

L'autor termina la monografia analisant la construcció de Centelles, la manera d'ésser feta; minuciosament descriu los materials, ses mides y calitats y combinacions, fent lo meteix ab la decoració; y cosa propria y peculiar en ell, explica la disposició de les construccions per les necessitats a qu'estaven destinades y parla de les cerimonies que s'hi feyen y com s'hi feyen; y tot ho palesa, com de consuetut, assessorat pèl document arqueològich, sigui pedra o pergamí, mosaych o cartulari, autor calificat o Crònica.

*
* *

Senyors: permeteume que acabi aquest modest parlament de cortesia, fent vots fervorosos pera que l'hermós treball que havèm escoltat y aplaudit, no sia únicament y sola la lletra de creença del novell acadèmich, sinó l'heraut anunciador de publicacions esdevenidores, donchs són abundosos els originals que, romanent recòndits en les carpetes del arquitecte historiayre, esperen frisosos l'hora redemptora de la deslliurança, car si per la delicadesa y generositat del seu autor no li han pogut ésser remuneradors, al menys els sia dable colocalo en lo sanctoral dels benefactors que faciliten als menesterosos d'erudició heràldica, històrica, literaria, els conexements aplegats ab constancia de benedictí, sublimats y comentats ab clar criteri y sana doctrina y molts d'ells agençats per la mà d'un artista emerit. Si axí ho fa el nostre confrare, serà merexedor del agraïment dels seus compatricis.

El Bisbe geroní En Guillèm de Cabanelles, dexà la mitra y la crossa pèl capmall y l'escona y acompanyà l'alt En Jaume a conquerir Mallorca pera la civilisació cristiana. La honor y heretats que per sos merexements li pervingueren, el bon Prelat les renuncià per ell, però, en cambi, les féu perpetuament aplicadores a vestir els pobres de Gerona: llavors nasqué la coneguda «Almoyna del vestiari». Y en el món intel·lectual, vestir el despullat, es també fer obra santa de misericordia.